

**DIREKTIVA EU O PRAVNOJ POMOĆI ZA OSUMNJIČENA I
OKRIVLJENA LICA U KRIVIČNOM POSTUPKU I ZA TRAŽENA
LICA U POSTUPKU EVROPSKOG NALOGA ZA HAPŠENJE**

PRIRUČNIK O PRENOSU

O FairTrials-u

Fair Trials je međunarodna organizacija za ljudska prava sa kancelarijama u Londonu, Briselu i Vašingtonu, D.C., koja se fokusira na poboljšanje prava na pravično suđenje u skladu sa međunarodnim standardima. Naš rad se zasniva na uverenju da su pravična suđenja jedan od kamena temeljca pravičnog društva: oni sprečavaju uništavanje života zbog greške pravde i čine društva sigurnijim doprinoseći transparentnim i pouzdanim pravosudnim sistemima koji održavaju poverenje javnosti. Iako je u principu univerzalno priznato, u praksi se osnovno ljudsko pravo na pravično suđenje rutinski zloupotrebljava. Rad Fair Trails-a kombinuje: (a) pomoć osumnjičenima u razumevanju i ostvarivanju njihovih prava; (b) izgradnju angažovane i informisane mreže branioca pravičnog suđenja (uključujući NVO-ove, advokate i akademike); i (c) suzbijanje osnovnih uzroka nepravičnih suđenja putem istraživanja, parnica, političkog zagovaranja i kampanja.

O Savetodavnom panelu pravnih stručnjaka

Savetodavni panel pravnih stručnjaka (ili LEAP) je mreža stručnjaka iz oblasti krivičnog pravosuđa i ljudskih prava na nivou EU, koja radi na promovisanju pravične i delotvorne sudske saradnje u Evropi. Trenutno ima preko 185 članova organizacije, sa predstavnicima pravnih kompanija, organizacija civilnog društva i akademskih institucija, koji obuhvataju svih 28 država članica EU.

U koordinaciji sa Fair Trails-om, LEAP je u stanju da ponudi ekspertske stavove o širokom nizu tema iz oblasti krivičnog pravosuđa EU, dok istovremeno podstiče saradnju između branioca ljudskih prava u prekograničnom radu. EU je priznala važnost LEAP-a, koji je prepoznao doprinos mreže pravosuđa EU.

Za dalje informacije kontaktirajte:

Laure Baudrihay-Gérard, viši pravnik, na laure.baudrihay@fairtrials.net.

Silvia Lorenzo Perez, pravni i politički savetnik, na silvia.lorenzoperez@fairtrials.net.

Gianluca Cesaro, službenik za komunikaciju, na gianluca.cesaro@fairtrials.net.

Ova publikacija je izrađena uz finansijsku podršku Programa za pravosuđe Evropske unije. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost Međunarodne organizacije Fair Trails International i ne može se na bilo koji način smatrati da odražava stavove Evropske komisije

Ova publikacija je izrađena uz finansijsku podršku Programa za pravosuđe Evropske unije. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost Međunarodne organizacije Fair Trails i ne može se na bilo koji način smatrati da odražava stavove Evropske komisije.

SADRŽAJ

I. UVOD.....	4
A. Osnovne informacije.....	4
II. CILJEVI OVOG PRIRUČNIKA	5
III. PODRUČJE PRIMENE PRIRUČNIKA	7
IV. KRATAK PREGLED DIREKTIVE	7
V. ODREDBE DIREKTIVE	9
A. Područje primene Direktive o pravnoj pomoći.....	9
B. Definicija pravne pomoći	13
C. Pravna pomoć u krivičnom postupku	19
D. Pravna pomoć u postupku Evropskog naloga za hapšenje	24
E. Donošenje odluke o pravnoj pomoći.....	25
F. Kvalitet usluga pravne pomoći i obuka	27
G. Pravna sredstva za povrede prava na pravnu pomoć.....	30
H. Pravna pomoć za ranjiva osumnjičena lica	33
VI. PRIMENA DIREKTIVE PRE ROKA ZA NJENO PRENOŠENJE	34
A. Sudska praksa CJEU-a.....	34
B. Određene ideje za period pre roka za prenos direktive	35
VII. ZAKLJUČAK	37

I. UVOD

A. Osnovne informacije

1. U poslednjoj deceniji države članice EU ostvaruju blisku saradnju u pogledu prekograničnih pitanja, prvenstveno putem evropskog naloga za hapšenje („EAW“). Efektivnost takvih mehanizama zavisi od međusobnog poverenja pravosudnih organa da će svako poštovati prava dotičnih lica, a posebno prava garantovana Evropskom konvencijom o ljudskim pravima („ECHR“).
2. Međutim, saradnja je narušena činjenicom da pravosudni organi pozvani na međusobnu saradnju, u stvari, nemaju potpuno poverenje u međusobno poštovanje ovih standarda. U cilju jačanja sistema, EU je počela sa nametanjem minimalnih standarda za regulisanje određenih aspekata krivičnog postupka kroz program pod nazivom „Mapa puta za primenu proceduralnih prava“.¹
3. Iako su ove mere namenjene povećanju međusobnog poverenja, rezultat je skup direktiva koje obavezuju nacionalne organe u svim predmetima, uključujući sve one koji nemaju prekogranični element. Obuhvataju pravo na tumačenje i prevođenje,² pravo na informisanje,³ pravo na pristup advokatu,⁴ pravo na pravnu pomoć⁵ pravo na pretpostavku nevinosti i pravo na prisustvo suđenju⁶ prava deteta u krivičnom postupku,⁷ i pravo na pravnu pomoć⁸ („**Mapa puta za primenu direktiva**“).
4. U ovom Priručniku se govori o Direktivi 2016/1919 o pravnoj pomoći za osumnjičena i okrivljena lica u krivičnom postupku i za tražena lica u postupku Evropskog naloga za hapšenje („**Direktiva**“). Ova Direktiva je blisko povezana sa Direktivom 2013/48 o pravu na pristup advokatu („**Direktiva o pravu na pristup advokatu**“) i ima za cilj da omogući delotvornost garancija priznatih za

¹ Rezolucija Saveta od 30. novembra 2009. o Mapi puta za jačanje proceduralnih prava osumnjičenog ili optuženog lica u krivičnom postupku ([SL 2009 C 295, str. 1](#))

² Direktiva 2010/64/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 20. oktobra 2010. o pravu na tumačenje i prevođenje u krivičnom postupku, ([SL 2010 L 280, str. 1](#))

³ Direktiva 2012/13 / EU Evropskog parlamenta i Saveta od 22. maja 2012. o pravu na informisanje u krivičnom postupku ([SL 2012 L 142, str. 1](#))

⁴ Direktiva 2013/48/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 22. oktobra 2013. godine o pravu na pristup advokatu u krivičnom postupku i postupku evropskog naloga za hapšenje i pravu na informisanje treće strane u slučaju lišavanja slobode i na komunikaciju sa trećom stranom i konzularnim službama tokom lišenosti slobode ([SL 2013 L 290, str. 1](#))

⁵ Direktiva (EU) 2016/1919 Evropskog parlamenta i Saveta od 26. oktobra 2016. o pravnoj pomoći za osumnjičena i optužena lica u krivičnom postupku i za tražena lica u postupku Evropskog naloga za hapšenje ([SL 2016 L 297, str. 1](#))

⁶ Direktiva (EU) 2016/343 Evropskog parlamenta i Saveta od 9. marta 2016. godine o jačanju određenih aspekata pretpostavke nevinosti i prava na prisustvo suđenju u krivičnom postupku, ([SL 2016 L 65, str. 1](#))

⁷ Direktiva (EU) 2016/800 Evropskog parlamenta i Saveta od 11. maja 2016. o proceduralnim zaštitnim merama za decu koja su osumnjičena ili optužena lica u krivičnom postupku, ([SL 2016 L 132, str. 1](#))

⁸ Direktiva (EU) 2016/1919 Evropskog parlamenta i Saveta od 26. oktobra 2016. godine o pravnoj pomoći za osumnjičena i optužena lica u krivičnom postupku i za tražena lica u postupku Evropskog naloga za hapšenje, ([SL 2016 L 297/1, str. 1](#))

osumnjičena i okrivljena lica na osnovu te Direktive u ranim fazama postupka. Pored toga, Direktiva predviđa da tražena lica u postupcima EAW-a imaju pravo na pravnu pomoć kako bi se osiguralo pravo na dvostruko zastupanje, odnosno pravo na pomoć advokata kako u državi izvršenja, tako i u državi članici koja izdaje nalog.

5. Pravna pomoć je od suštinskog značaja za postizanje jednakog pristupa pravdi, kako je navedeno u članu 6(3) ECHR-a. Kao što je istaknuto u Načelima i smernicama Ujedinjenih nacija o pristupu pravnoj pomoći u sistemima krivičnog pravosuđa („**Načela i smernice UN-a**“)⁹pravna pomoć je ključni element pravičnog sistema krivičnog pravosuđa zasnovanog na vladavini prava. To je preduslov za delotvorno ostvarivanje prava na pristup advokatu sadržanom u Direktivi o pravu na pristup advokatu za lica sa nedovoljnim finansijskim sredstvima. Pored toga, pružanje pravne pomoći jača jednakost oružja između odbrane i tužilaštva, kao i pretpostavku nevinosti osumnjičenog/optuženog lica. Pravna pomoć ima šire koristi za sistem u celini. Funkcionalan sistem pravne pomoći može smanjiti trajanje pritvora osumnjičenog lica u policijskoj stanici i pritvorskoj ustanovi. Delotvoran sistem pravne pomoći doprinosi smanjenju pogrešnih presuda, prenatrpanosti zatvora i zagušenja u sudovima.

II. CILJEVI OVOG PRIRUČNIKA

6. Rok za prenošenje Direktive u nacionalno pravo je 25. maj 2019. Pre toga, od država članica se traži da izvrše pregled nacionalnog prava kako bi se procenila usklađenost sa Direktivom. Fair Trials će saradivati sa članovima LEAP-a i drugim stručnjacima iz oblasti krivičnog pravosuđa kako bi se osiguralo da se Direktiva prenese i primeni na delotvoran način.
7. Ovaj Priručnik ima za cilj da pomogne čitaocima da identifikuju oblasti u kojima trenutno ili predloženo nacionalno pravo ne ispunjava zahteve iz Direktive (tumačeno u kombinaciji sa drugim ključnim međunarodnim standardima), tako da se to može rešiti u periodu pre prenosa, ostavljajući manje problema sudovima sa kojima bi se isti trebali baviti kasnije. Ovo je uzbudljiva prilika za praktičare, organizacije civilnog društva i druge zainteresovane strane da se uključe i aktivno učestvuju u proces prenošenja Direktive putem zakonodavne reforme i domaćih parnica.
8. Izveštaj Fair Trials-a o „Razvojnom putu pokreta zaštite prava odbrane na nivou EU“¹⁰naglašava kako je LEAP u poslednjih nekoliko godina doprineo nacionalnim zakonodavnim raspravama vezanim za sprovođenje Mape puta za primenu direktiva. U Litvaniji je uzet u obzir podnesak Fair Trials-a i članova LEAP-a, u konsultaciji sa članom LEAP-a, Institutom za praćenje ljudskih prava, a neke od preporučenih izmena uključene su u konačni zakonodavni tekst.¹¹U Španiji, Fair Trials je napisao zajedničko pismo sa Rights International Spain i nekoliko drugih NVO-ova u kome su dati komentari na nacrt zakonodavne mere za sprovođenje prve dve Mape puta za primenu direktiva.

⁹Generalna skupština UN, Načela i smernice Ujedinjenih nacija o pristupu pravnoj pomoći u sistemima krivičnog pravosuđa, 28. mart 2013. godine, A/RES/67/187, dostupno na: <http://www.refworld.org/docid/51e6526b4.html>.

¹⁰LEAP, Strategije za delotvorno sprovođenje Mape puta za primenu direktiva: Razvojni put pokreta zaštite prava odbrane na nivou EU, 2015, stav 29

¹¹Fair Trials i LEAP, Podnesak dostavljen Odboru za pravna pitanja Parlamenta Litvanije o prenošenju Direktive 2012/13 / EU o pravu na informisanje u krivičnom postupku, 2014, dostupno na: <https://www.fairtrials.org/wp-content/uploads/Lithuania-Parliament-Submission-English1.pdf>.

Fair Trials je takođe sarađivao sa članom LEAP-a za Englesku i Vels, JUSTICE, kako bi se dao doprinos konsultacijama na nivou vlade o primeni Direktive o pravu na informisanje, uz neke od naših preporuka koje su uključene u usvojenim merama. Ovo pokazuje da se dosta može postići u smislu obezbeđivanja delotvorne primene Direktive, ako se LEAP i druge zainteresovane strane aktivno angažuju u procesu prenosa.

9. Ovaj Priručnik sadrži pregled odredbi Direktive koja se odnosi na pravo na pravnu pomoć i sadrži pregled relevantnih regionalnih i međunarodnih standarda, kao i pregled relevantne sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava („**ECHR**“) koji će pomoći u tumačenju tih odredbi. S obzirom da Direktiva nije dostigla rok za prenos, još uvek nema direktni uticaj u državama članicama. Bez obzira na to, kako je diskutovano u Priručniku „Primena prava EU u krivičnoj praksi“ koji je objavio Fair Trials u 2015. godini, postoji nekoliko načina na koji se direktive mogu primenjivati u parnicama u ovoj fazi.¹² Stoga podstičemo čitaoce da pregledaju ovaj Priručnik zajedno sa Priručnikom „Primena prava EU u krivičnoj praksi“.
10. Ovaj Priručnik je prilika za Fair Trials i LEAP da prikupe informacije od praktičara o izazovima sa kojima se svakodnevno suočavaju u praksi kada brane pravo svog klijenta na pristup pravnoj pomoći i vrše delotvornu odbranu u različitim fazama krivičnog postupka. Prema tome, za svaki aspekt prava na pravnu pomoć obuhvaćen u Priručniku, uključili smo niz pitanja u vezi sa različitim problemima koji mogu nastati kada se osigurava delotvorna zaštita dotičnog prava, kako bi čitalac mogao da izgradi svoju refleksiju o tome. Želimo da više saznamo o tome šta funkcioniše, a šta ne, na koji način kreatori nacionalnog prava, istražni organi i sudovi odgovaraju na probleme i u kojoj meri postizete uspeh kroz ideje i argumente predstavljene u našem Priručniku. Pozivamo čitaoce da stupe u kontakt sa Fair Trials-om kako bi podelili svoje odgovore i dalje namere. Fair Trials takođe će organizovati seriju sastanaka na kojima će detaljnije razgovarati o ovim problemima.
11. Moguće je postići više kroz partnerstva i diskusije sa ključnim lokalnim zainteresovanim stranama, kao što su Advokatske komore, Policija, tužilaštvo, pravosuđe, univerziteti, civilno društvo i tela za obuku. Zaista, nadamo se da LEAP i sve zainteresovane strane u okviru nacionalnih pravnih sistema mogu zajedno da sarađuju u izradi strategija specifičnih za zemlju, u cilju rešavanja izazova identifikovanih kroz pitanja predložena u ovom Priručniku.
12. Ukratko, ciljevi ovog Priručnika su da:
 - A. Obezbedi pregled ključnih odredbi Direktive, koje se odnose na ostale Mape puta za primenu direktiva i međunarodne standarde, kao i relevantnu jurisprudenciju regionalnih sudova;
 - B. Obezbedi smernice o tome kako se Direktiva može primeniti tokom perioda pre prenosa;
 - C. Podstakne članove LEAP-a i njihove mreže da identifikuju probleme u nacionalnom pravu i praksi koje Direktiva može rešiti; i
 - D. Obezbedi okvir za izradu strategija u cilju informisanja lokalne zakonodavne reforme i promene u praksi, radi prenošenja i delotvorne primene Direktive.

¹²Videti Fair Trials, Priručnik o „Primeni prava EU o krivičnoj praksi“, 2014, str. 12, dostupno na: <https://www.fairtrials.org/wp-content/uploads/Using-EU-law-A2L-FINAL1.pdf>.

III. PODRUČJE PRIMENE PRIRUČNIKA

13. Ovaj Priručnik obuhvata one aspekte prava na pravnu pomoć sadržanu u Direktivi, konkretno (i) područje primene prava na pravnu pomoć, ii) definisanje pravne pomoći, iii) kriterijume podobnosti, iv) pravo na pristup pravnoj pomoći u postupcima EAW-a, v) donošenje odluke o pružanju pravne pomoći, vi) kvalitet pravne pomoći i obuka pružalaca pravne pomoći, vii) dostupna pravna sredstva za kršenje prava na pravnu pomoć, viii) posebna zaštita potrebna za ranjiva lica.

IV. KRATAK PREGLED DIREKTIVE

Odredbe	Šta obuhvata	Posebni aspekti
Član 1	Predmet	<ul style="list-style-type: none">• Utvrđuje minimalna pravila pravne pomoći za osumnjičeno i okrivljeno lice u krivičnom postupku.• Takođe se primenjuje i na tražena lica koja podležu postupku na osnovu EAW-a.• Dopunjuje direktive o pravu na pristup advokatu i pretpostavci nevinosti i ne treba je tumačiti na način koji ograničava prava koja su predviđena u tim direktivama.
Član 2 Preambule 10 – 16	Područje primene	Direktiva se primenjuje na: <ul style="list-style-type: none">• lica u krivičnom postupku koja imaju pravo na pristup advokatu i koja su:<ul style="list-style-type: none">(a) lišena slobode;(b) kojima je potrebna pomoć advokata u skladu sa pravom Unije ili nacionalnim pravom; ili(c) koja traže ili kojima je dozvoljeno da prisustvuju istražnim radnjama ili radnjama u vezi sa prikupljanjem dokaza;• tražena lica u okviru EAW-a, koja imaju pravo na pristup advokatu, nakon hapšenja od strane zemlje izvršenja;• lice koje u početku nije bilo osumnjičeno ili optuženo, ali to postane tokom ispitivanja;• u pogledu manjih prekršaja:<ul style="list-style-type: none">a) kada zakon predviđa izricanje kazne od strane organa koji nije sud; ilib) kada lišavanje slobode ne može biti izrečeno kao kazna.• u svakom slučaju, kada se donosi odluka o pritvoru i tokom pritvora, u bilo kojoj fazi postupka do zaključenja.
Član 3, Preambula 8	Definicija	<ul style="list-style-type: none">• „Pravna pomoć“ podrazumeva finansiranje pomoći advokata od strane države članice, kojom se omogućava ostvarivanje prava na pristup advokatu.

Odredbe	Šta obuhvata	Posebni aspekti
		<ul style="list-style-type: none"> • Prema Preambuli 8, nadležni organi mogu zahtevati da osumnjičeno, okrivljeno ili traženo lice samo snosi deo troškova pravne pomoći, u zavisnosti od njegovih finansijskih sredstava.
<p>Član 4 Preambule 17–19</p>	<p>Pravna pomoć u krivičnom postupku</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Države članice osiguravaju da oni koji nemaju dovoljno sredstava za plaćanje pomoći advokata imaju pravo na pravnu pomoć kada to nalaže interes pravde. • Da bi odlučile da li treba odobriti pravnu pomoć, države članice mogu izvršiti proveru imovinskog stanja, proveru osnovanosti zahteva, ili oba. • Prilikom provere imovinskog stanja države članice moraju uzeti u obzir objektivne faktore, kao što su prihod, kapital i porodičnu situaciju dotičnog lica, kao i troškove pomoći advokata i životni standard. • Za proveru osnovanosti zahteva, države članice moraju uzeti u obzir ozbiljnost krivičnog dela, složenost predmeta i ozbiljnost predmetne kazne. U svakom slučaju smatra se da su uslovi u slučaju provere osnovanosti zahteva ispunjeni u sledećim situacijama: <ul style="list-style-type: none"> a) kada je lice izvedeno pred nadležni sud kako bi se odlučilo o pritvoru, u bilo kojoj fazi postupka;i b) tokom pritvora. • Pravna pomoć odobrava se bez nepotrebnog odlaganja, a najkasnije pre ispitivanja lica koje sprovodi nadležni organ, ili pre sprovođenja istražnih radnji i radnji u vezi sa prikupljanjem dokaza. • Pravna pomoć odobrava se samo u svrhu krivičnog postupka u kojem je dotično lice osumnjičeno ili okrivljeno da je počinilo krivično delo.
<p>Član 5 Preambula 20–23</p>	<p>Pravna pomoć u postupcima Evropskog naloga za hapšenje</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Država članica izvršenja osigurava da tražena lica od trenutka hapšenja na osnovu EAW-a imaju pravo na pravnu pomoć dok ne budu predata ili dok odluka o tome da neće biti predata ne postane pravosnažna. • Država članica koja izdaje nalog osigurava da traženo lice koje ostvaruje svoje pravo na imenovanje advokata u državi članici koja je izdala nalog, kao pomoć advokatu u državi članici izvršenja, ima pravo na pravnu pomoć u državi članici koja je izdala nalog za potrebe takvog postupka u državi članici izvršenja, u onoj meri u kojoj je pravna pomoć neophodna za osiguravanje delotvornog pristupa pravosuđu.

Odredbe	Šta obuhvata	Posebni aspekti
		<ul style="list-style-type: none"> • Pravo na pravnu pomoć u postupku EAW-a može biti podvrgnuto proveru imovinskog stanja, koje se primenjuje <i>mutatismutandis</i>.
<p>Član 6. Preambula 24.</p>	<p>Odluke o odobravanju pravne pomoći</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Odluke o odobravanju ili odbijanju pravne pomoći i o dodeli advokata donosi nadležni organ bez nepotrebnog odlaganja. • Države članice preduzimaju odgovarajuće mere kako bi osigurale da nadležni organ svoje odluke donosi brižljivo i poštujući prava odbrane. • Države članice preduzimaju potrebne mere kako bi osigurale da osumnjičeno, okrivljeno i traženo lice dobije pisano obaveštenje o tome da li je njegov zahtev za pravnu pomoć odbijen u potpunosti ili delimično.
<p>Član 7. Preambule 25–26</p>	<p>Kvalitet usluga pravne pomoći i obuke</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Države članice preduzimaju potrebne mere, uključujući mere u pogledu finansiranja, kako bi osigurale: <ul style="list-style-type: none"> (a) da postoji delotvoran sistem pravne pomoći koji je adekvatnog kvaliteta;i (b) da su kvalitetne usluge pravne pomoći adekvatne za zaštitu pravičnosti postupka, uz poštovanje nezavisnosti pravne struke. • Države članice osiguravaju odgovarajuću obuku za osoblje koje učestvuje u donošenju odluka o pravnoj pomoći u krivičnom postupku i postupku na osnovu EAW-a. • Države članice preduzimaju odgovarajuće mere radi promovisanja adekvatne obuke advokata koji pružaju usluge pravne pomoći. • Države članice preduzimaju potrebne mere kako bi osigurale da osumnjičeno i okrivljeno lice ima pravo na to da mu se na zahtev zameni dodeljeni advokat koji mu pruža usluge pravne pomoći ako je to opravdano posebnim okolnostima.
<p>Član 8. Preambula 27.</p>	<p>Pravna sredstva</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Države članice osiguravaju da osumnjičeno, okrivljeno i traženo lice u slučaju kršenja njegovih prava iz ove Direktive ima delotvorno pravno sredstvo u okviru nacionalnog prava.
<p>Član 9. Preambula 29.</p>	<p>Ranjiva lica</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Države članice osiguravaju da se pri primeni ove Direktive uzimaju u obzir posebne potrebe ranjivog osumnjičenog, okrivljenog i traženog lica.

V. ODREDBE DIREKTIVE

A. Područje primene Direktive o pravnoj pomoći

- i. *Šta se navodi u Direktivi*

14. Član 2. navodi područje primene zaštite dato u Direktivi. Pravo na pravnu pomoć primenjuje se u svim fazama postupka, pod određenim uslovima. U Preambuli 9, međutim, utvrđeno je da se Direktiva ne primenjuje kada se lice koje je potencijalno koristilo pravnu pomoć odreklo od prava na pristup advokatu¹³ i nije opozvalo to odricanje od prava.¹⁴ Pored toga, Direktiva se ne primenjuje kada je država članica privremeno primenila odstupanja u odnosu na Direktivu o pravu na pristup advokatu, za vreme tog odstupanja.¹⁵ Za potrebe reference, Direktiva o pravu na pristup advokatu omogućava državama članicama odstupanje od obaveze kako bi osigurale da osumnjičeno ili okrivljeno lice ima pristup advokatu samo u vrlo izuzetnim okolnostima (hitna potreba da se izbegne rizik po život ili integritet lica; hitna potreba za zaštitu ispitivanja; zbog geografske udaljenosti koja utiče na mogućnost advokata da pristupi svom klijentu) i samo u pretpretresnoj fazi.¹⁶

Područje primene u pogledu vremena

15. Područje primene Direktive u pogledu vremena je prošireno u odnosu na početni predlog Komisije. Početni predlog samo je razmatrao pravo na privremenu pravnu pomoć koja bi pokrivala isključivo preliminarnu fazu krivičnog postupka pre donošenja pravosnažne odluke o pravnoj pomoći. U dokumentu o stavu o predloženoj direktivi, Fair Trials i LEAP uključili su preporuku da se proširi područje primene Direktive kako bi se obuhvatilo pružanje pravne pomoći u svim fazama krivičnog postupka,¹⁷ u skladu sa područjem primene Direktive o pravu na pristup advokatu i Načelima i smernicama Ujedinjenih nacija.¹⁸ Evropski parlament je uzeo u obzir neke sugestije LEAP-a, uključujući ovu tačku o području primene Direktive.

Lično područje primene

16. U skladu sa stavom 1. člana 2, Direktiva obuhvata osumnjičena ili okrivljena lica u krivičnom postupku koja imaju pravo na pristup advokatu u skladu sa Direktivom o pravu na pristup advokatu i koja ispunjavaju jedan od sledećih kriterijuma: 1) da su lišena slobode; 2) da prema zakonu zahtevaju pomoć advokata u skladu sa regionalnim ili nacionalnim pravom; ili 3) da zahtevaju prisustvo ili im je dozvoljeno da prisustvuju istražnim radnjama i radnjama u vezi sa prikupljanjem dokaza, uključujući identifikacije, konfrontacije ili rekonstrukcije.¹⁹

17. Što se tiče zahteva da lice bude lišeno slobode, u Preambuli 15. se navodi da, pod uslovom da se sprovede uz poštovanje prava na pravično suđenje, sledeće situacije se ne smatraju lišavanjem slobode: 1) identifikovanje osumnjičenog ili okrivljenog lica; 2) utvrđivanje da li treba

¹³U skladu sa članom 9. ili članom 10(3) Direktive o pravu na pristup advokatu.

¹⁴Preambula 9.

Da bi se utvrdilo da li je odricanje od prava na advokata validno, konsultujte Fair Trials, „Mapa puta za primenu instrumenata za praktičare; Direktiva o pravu na pristup advokatu“, 2016, dostupno na <https://www.fairtrials.org/wp-content/uploads/A2L-Toolkit-FINAL.pdf>.

¹⁵Preambula 9

¹⁶Član 3 (5) i (6) Direktive o pravu na pristup advokatu.

¹⁷Dokument o stavu o predloženoj direktivi o privremenoj pravnoj pomoći za osumnjičeno ili okrivljeno lice koje je lišeno slobode i pravnoj pomoći u postupku Evropskog naloga za hapšenje, 2015, dostupno na: <https://www.fairtrials.org/wp-content/uploads/Position-Paper-on-Legal-Aid.pdf>.

¹⁸UNODC, Načela i smernice o pristupu pravnoj pomoći u sistemima krivičnog pravosuđa, 2013, dostupno na: http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UN_principles_and_guidelines_on_access_to_legal_aid.pdf.

¹⁹Član 2 (1).

pokrenuti istragu; 3) potvrđivanje posedovanja oružja ili drugih sličnih problema vezano za sigurnost; 4) vršenje istražnih radnji i radnji u vezi sa prikupljanjem dokaza kao što su provera tela, fizički pregledi, krv, alkohol ili slični testovi ili uzimanje fotografija ili otisaka prstiju; i 5) dovođenje osumnjičenog ili okrivljenog pred nadležnim organom, u skladu sa nacionalnim pravom.²⁰

18. Što se tiče zahteva za pružanjem pravne pomoći osumnjičenom ili okrivljenom licu koje je dužno da učestvuje u istražnim radnjama i radnjama u vezi sa prikupljanjem dokaza, u Preambuli 17. je navedeno da Direktiva postavlja samo minimalne standarde. Stoga, države članice zadržavaju široku diskreciju za odobravanje pravne pomoći izvan situacija predviđenih Direktivom.²¹
19. U kontekstu postupaka EAW-a, prema stavu 2. člana 2, Direktiva se takođe primenjuje na traženo lice prilikom hapšenja u državi izvršenja.²²
20. Odeljak 3. utvrđuje da se Direktiva takođe primenjuje i na „lica koja prvobitno nisu bila osumnjičena ili okrivljena, već postaju osumnjičena ili okrivljena lica tokom ispitivanja od strane Policije ili od strane drugog organa za sprovođenje zakona“²³ Kao što se navodi u Direktivi o pretpostavci nevinosti, osumnjičeno ili okrivljeno lice ima pravo na ćutanje i pravo da ne inkriminiše samo sebe.²⁴ Prema tome, lice koje je prvobitno pozvano na ispitivanje, ali ne kao osumnjičeno ili okrivljeno lice, treba imati pravo da ne inkriminiše samo sebe i pravo na ćutanje od trenutka kada postane lice osumnjičeno za izvršenje krivičnog dela.²⁵ Stoga, u tim situacijama, ispitivanje treba odmah obustaviti kako bi se lice obavestilo o njegovim pravima i da je postalo osumnjičeno ili okrivljeno tokom policijske istrage. Ispitivanje se može ponovo pokrenuti nakon što je lice propisno obavesteno o njegovim pravima, uključujući i pravnu pomoć.²⁶

Materijalno područje primene

21. Stav 4. člana 2 isključuje prekršaje iz područja primene Direktive u određenim okolnostima. Direktiva se primenjuje samo na postupke pred sudom nadležnim za krivična pitanja, gde: (a) pravo države članice predviđa da kaznu izriče organ koji nije sud nadležan za krivična pitanja, a na izricanje te kazne može se podneti žalba pred takvim sudom ili se predmet izricanja te kazne može uputiti takvom sudu; ili (b) ako se lišavanje slobode ne može izreći kao kazna.²⁷
22. Preambule 11. i 12. koriste primer saobraćajnih prekršaja kako bi se ilustrovalo obrazloženje ove isključenosti, s obzirom da se u mnogim državama članicama ove vrste prekršaja smatraju krivičnim delima koja se obično kažnjavaju novčanim kaznama (ili drugim kaznama, ali ne lišavanjem slobode) i njima se bavi organ koji je različit od krivičnog suda, kao što

²⁰Preambula 15.

²¹Preambula 17.

²²Član 2(2).

²³Član 2 (3).

²⁴Direktiva (EU) 2016/343 Evropskog parlamenta i Saveta od 9. marta 2016. o jačanju određenih aspekata pretpostavke nevinosti, član 7.

²⁵Preambula 10.

²⁶Preambula 10.

²⁷Član 2(4).

je upravni ili opštinski organ. Međutim, pravo u većini država članica dozvoljava mogućnost podnošenja žalbe na odluku u prvom stepenu od strane upravnog suda pred krivičnim sudom. Prema tome, prema članu 2(4), pravnu pomoć treba staviti na raspolaganje samo u kontekstu postupka pred krivičnim sudom u drugom ili trećem stepenu, ali ne i u kontekstu postupka u prvom stepenu pred upravnim sudom.

ii. Međunarodni i regionalni standardi

23. Što se tiče isključivanja prekršaja, međunarodni i regionalni standardi pružaju smernice za moguće tumačenje Direktive. Zaštita zagarantovana članom 6(3) ECHR-a odnosi se na „svako lice koje je optuženo za krivično delo“²⁸ECHR je pozvan da tumači šta predstavlja „krivično delo“. Nacionalni organi kvalifikuju krivična dela prema domaćem pravu kao krivična, disciplinska ili administrativna, i time mogu isključiti prekršaje iz područja primene pravne pomoći. Međutim, nacionalna kvalifikacija ne određuje da li prekršaj predstavlja „krivično delo“ ili ne. Da bi odlučio da li se lice može smatrati „optuženim za krivično delo“ u svrhu garancija sadržanih u članu 6 (3) (c) ECHR-a, ECtHR primenjuje tzv. „Kriterijum Engel“.

Sudska praksa ECtHR-a u predmetu *Engel*

Predmet Engel²⁹se odnosio na mere koje su preduzete protiv pripadnika oružanih snaga zbog dela neposlušnosti, koje je u Holandiji kvalifikovano kao mera disciplinske prirode. Bez obzira na nacionalnu kvalifikaciju, ECtHR je utvrdio da se trebaju uzeti u obzir tri faktora kako bi se utvrdilo da li je pitanje „krivične“ prirode i stoga, da li okrivljeno lice mora dobiti potpunu zaštitu prava na pravično suđenje na osnovu člana 6. ECHR-a.³⁰

Ovi faktori su:

1. Kvalifikacija dela prema nacionalnom pravu;
2. Suštinska priroda dela. Pri određivanju da li je priroda dela krivična, ECtHR uzima u obzir na koga se zakon primenjuje i svrhu kazne. Ako se zakon primenjuje samo na ograničenu grupu ljudi, delo će verovatno biti disciplinsko.³¹Međutim, ukoliko zakon ima opštu primenljivost, verovatnije je da će delo biti krivično.³²Ako je kazna i odvaračajuća i represivna, onda se pre radi o krivičnom delu;³³
3. Priroda i stepen ozbiljnosti kazne koja bi se mogla izreći, posebno uzimajući u obzir lišavanje slobode, što je karakteristika krivične odgovornosti.³⁴Kada je potencijalna kazna novčane prirode, ECtHR procenjuje da li je svrha navedene kazne naknada štete ili kazna, kako bi se odvratilo od budućeg kriminalnog ponašanja.

²⁸ECHR, član 6(3).

²⁹*Engel i drugi protiv Holandije*, 8. jun 1976, Serija A br. 22.

³⁰Videti takođe McBride, „Ljudska prava i krivični postupak - sudska praksa ECtHR-a“, publikacija Saveta Evrope, 2009, dostupno na: https://www.echr.coe.int/documents/pub_coe_criminal_procedure_2009_eng.pdf.

³¹*Ezeh i Connors protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], 39665/98 i 40086/98, 9. oktobar 2003, stav 101-104

³²Ibid.

³³Id.

³⁴*Engel i ostali protiv Holandije*, 8. jun 1976, stav 82

U potonjem slučaju smatra se da je prekršaj krivične prirode.³⁵

24. Ovi faktori nisu kumulativni, već indikativni. ECtHR daje najmanje težinu prvom faktoru, odnosno nacionalnoj kvalifikaciji dela. U smislu sudske prakse ECtHR-a, dela koja se u nacionalnom pravu mogu kvalifikovati kao „administrativna“ ili „disciplinska“, mogla bi se smatrati „krivičnim“ na osnovu gore navedenih faktora u svrhu prava na pravično suđenje koje je zagantovano članom 6 (3) ECHR-a.
25. Komitet Saveta Evrope za sprečavanje torture i nečovečnih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja (CPT) preporučuje državama da ukinu sisteme na osnovu kojih ljudi optuženi za određene vrste krivičnih dela, kao što su prekršaji, nemaju pravo na pravnu pomoć.³⁶ U svom izveštaju o zemlji za Holandiju iz 2011. godine, CPT je naglasio da prema holandskom krivičnom zakoniku lica osumnjičena za prekršaje nisu imala pravo na pravnu pomoć koju plaća Odbor za pravnu pomoć. CPT je preporučio da se takva ograničenja uklone iz Krivičnog zakonika i podsetio je da „[ili] pravo na pristup advokatu bude u potpunosti delotvorno u praksi i da treba obezbediti odgovarajuće sredstva za lica koja nisu u mogućnosti da plate advokata.“³⁷

Pitanja pre prenosa

Da li smatrate da postoje značajna ograničenja u materijalnom ili području primene u pogledu vremena prava na pravnu pomoć u vašem nacionalnom pravnom sistemu?

Da li je u vašoj jurisdikciji potrebna zakonodavna reforma kako bi se osigurao adekvatan prenos Direktive u odnosu na lično područje primene prava na pravnu pomoć?

Da li u vašem nacionalnom pravnom sistemu postoje druga nezakonodavna rešenja problema koja ste uočili u praksi u vezi sa pravnom pomoći, a koja se mogu primeniti?

Da li postoje pitanja koja se odnose na područje primene pravne pomoći u vezi sa pravom na pristup advokatu i pravom na pravično suđenje za koje smatrate da bi bilo korisno uputiti ih CJEU –u radi razjašnjenja?

B. Definicija pravne pomoći

- i. Šta se navodi u Direktivi

26. Član 3. Direktive definiše pravnu pomoć kao „finansiranje pomoći advokata od strane države članice, kojom se omogućava ostvarivanje prava na pristup advokatu.“³⁸ U Preambuli 8. se navodi da „pravna pomoć treba da pokrije troškove odbrane osumnjičenog, okrivljenog i

³⁵*Ezeh i Connors protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], 39665/98 i 40086/98, 9. oktobar 2003, stavovi 101- 104.

³⁶Izveštaj o poseti Holandiji koju je izvršio CPT od 10 . do 21. oktobra 2011, stav 18

³⁷Ibid.

³⁸Član 3. Direktive.

traženog lica.”Ove dve odredbe, međutim, predstavljaju odstupanje od definicije sadržane u Preporuci Komisije³⁹i tekstu nacрта predloga Direktive iz 2013. godine.⁴⁰Preambula 5 nacрта predloga priznaje da pravna pomoć obuhvata i troškove odbrane i troškove postupka. Fair Trials pozdravio je uključivanje mnogo šireg opisa područja primene troškova koje bi pravna pomoć trebala da pokrije u meri u kojoj bi to uključivalo naknade stručnjaka, sudske takse i sve druge troškove koje osumnjičeno ili okrivljeno lice može platiti, ali su izvan onoga što je potrebno kako bi se osiguralo „ostvarivanje prava na pristup advokatu“. U našem dokumentu o stavu tvrdili smo da definicija „pravne pomoći“ u operativnom delu Direktive treba da sadrži i troškove odbrane i postupka. Razočaravajuće je samo to što konačni tekst Direktive ne uzima u obzir našu preporuku. Kao što je naglašeno u našem dokumentu o stavu, primećeno je da troškovi odbrane mogu biti opsežniji u kontradiktornim sistemima u kojima će sudovi plaćati troškove stručnjaka. Prema tome, definicija sadržana u Direktivi ograničava vrstu troškova koju može pokriti pravna pomoć, koja bi mogla staviti odbranu u nepovoljan položaj u odnosu na tužilaštvo i na kraju ugroziti jednakost oružja zagaranovanu za sva osumnjičena i okrivljena lica širom EU.

27. U Preambuli 8. Direktive takođe se predviđa da bi nacionalni organi trebali biti u stanju da zahtevaju da osumnjičeno, okrivljeno ili traženo lice samo snosi deo tih troškova, u zavisnosti od njegovih finansijskih sredstava.⁴¹Prvobitni tekst predloga Komisije sadržao je mogućnost povraćaja troškova pružanja pravne pomoći od osumnjičenog ili okrivljenog lica, za koje je utvrđeno da ne ispunjava uslove podobnosti za redovnu pravnu pomoć u kasnijoj fazi.⁴²U svom dokumentu o stavu, Fair Trials i LEAP naglasili su ozbiljne zabrinutosti u pogledu omogućavanja povraćaja troškova pružanja pravne pomoći od osumnjičenog ili okrivljenog lica, s obzirom na to da, prema iskustvu članova LEAP-a, budući rizik od plaćanja troškova pravnih usluga može sprečiti osumnjičeno i okrivljeno lice da ostvari svoje pravo na advokata u ključnoj početnoj fazi postupka. Zbog toga, kako bi se osiguralo da svi oni kojima je potrebna pomoć advokata u kritičnim fazama krivičnog postupka mogu pristupiti ostvarivanju prava na pravnu pomoć, bez zabrinutosti o tome da li će biti primorani da otplate povezane troškove u kasnijoj fazi ili ne, neophodno je pružiti pravnu pomoć bez obzira na procenu podobnosti bilo u sadašnjem ili budućem periodu i bez ikakvog rizika od naknadnog povraćaja troškova.

28. Pored toga, Preporuka Komisije je takođe predvidela da, kada je pravna pomoć odobrena putem provere osnovanosti zahteva, ti troškovi mogu biti povraćeni u slučaju pravosnažne presude.⁴³Ovo je takođe rešeno u našem dokumentu o stavu, jasnim stavljanjem do znanja da pravo na pravično suđenje i razni aspekti koje isto obuhvata, pripadaju svim osumnjičenim i okrivljenim licima, bez obzira na njihovu krivicu ili nevinost.⁴⁴

³⁹Preporuka Komisije 2013/C 378/03 od 27. novembra 2013. o pravu na pravnu pomoć za osumnjičena ili okrivljena lica u krivičnom postupku, dostupna na: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H1224\(03\)&from=en](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H1224(03)&from=en).

⁴⁰Komisija EU, Predlog za Direktivu Evropskog parlamenta i Saveta o privremenoj pravnoj pomoći za osumnjičena ili okrivljena lica koja su lišena slobode i pravne pomoći u postupku Evropskog naloga za hapšenje, COM(2013) 824, dostupno na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013PC0824&from=EN>.

⁴¹Preambula 8. Direktive.

⁴²Komisija EU, Predlog za Direktivu Evropskog parlamenta i Saveta o privremenoj pravnoj pomoći osumnjičenim ili okrivljenim licima koja su lišena slobode i pravne pomoći u postupku Evropskog naloga za hapšenje, COM(2013) 824, stav 31.

⁴³Preporuka Komisije EU 2013/C378/03 od 27. novembra 2013. o pravu na pravnu pomoć za osumnjičena ili okrivljena lica u krivičnom postupku, stav 13

⁴⁴Dokument o stavu, 11.

29. Evropski parlament je predložio izmenu da se izričito isključi mogućnost da države članice zatraže troškove od okrivljenog u slučaju presude. Komitet Evropskog parlamenta za građanske slobode, pravosuđe i unutrašnje poslove („**Komitet LIBE**“) je izvršio procenu kako bi utvrdio da li bi usvajanje izmena predloženih od strane Parlamenta imalo pozitivniji uticaj na osnovna prava okrivljenog. Komitet LIBE je došao do zaključka da dozvoljavanje državama članicama da traže troškove od okrivljenog može imati negativan uticaj na osnovna prava okrivljenog i (citirajući dokument o stavu Fair Trials-a) mogu vršiti pritisak na osumnjičeno i okrivljeno lice da se odrekne prava na advokata s obzirom na rizik od snošenja troškova pružanja pravne pomoći.⁴⁵
30. Komitet LIBE preporučio je Komisiji da usvoji izmene kojima države članice mogu samo da povrate troškove pružanja pravne pomoći, ako se utvrdi da lice nije ispunilo kriterijum podobnosti za pravnu pomoć ili ukoliko je lice pružilo lažne informacije o svojoj finansijskoj situaciji. Prema mišljenju Komiteta LIBE, takva izmena bi osigurala da ljudi mogu da podnesu zahtev za pravnu pomoć, bez straha da će biti prisiljeni da plate naknadu troškova u kasnijoj fazi. Ovim putem bi se ojačalo pravo na pristup advokatu, pravo na pravično suđenje, pravo na pretpostavku nevinosti i pravo na slobodu.
31. U Belgiji, Bugarskoj, Engleskoj i Velsu, Finskoj, Francuskoj, Italiji i Španiji, postoji zahtev za nadoknadu troškova kada se pravosnažnom odlukom utvrdi da lice ne ispunjava kriterijum podobnosti za redovnu pravnu pomoć koja se primenjuje na osnovu nacionalnog prava. Podjednako, ako osumnjičeno/okrivljeno lice svesno daje lažne informacije, ono mora nadoknaditi troškove pružanja pravne pomoći.⁴⁶
32. Razočaravajuće je to što, iako je usvojen operativni deo finalne Direktive, on ne uključuje mogućnost povraćaja troškova pružanja pravne pomoći, ali ga i izričito ne isključuje, osim toga isto je zadržano u Direktivi kao Preambula 8. Ovo ostavlja otvorena vrata državama članicama da tumače Direktivu kao direktivu koja eksplicitno ne zabranjuje bilo kakav povraćaj troškova, što može dovesti do snižavanja postojećih nacionalnih standarda u nekim predmetima. Međutim, Direktiva se mora tumačiti u smislu jurisprudencije ECtHR-a, koji je u više navrata ustanovio da zahtev za povraćaj troškova pružanja pravne pomoći može kršiti pravo na pravično suđenje u određenim situacijama (videti u daljem tekstu).

Anketa o povraćaju troškova LEAP-a (2017)

33. U 2017, Fair Trials je izvršio anketu članova LEAP-a u cilju identifikacije postojećih standarda u pogledu povraćaja troškova pružanja pravne pomoći širom EU. Utvrdili smo da samo nekoliko zemalja zahteva od onih koji se kvalifikuju za pravnu pomoć da plaćaju naknade za pravne usluge, a često je takav doprinos povezan sa njihovim nivoom prihoda. U Španiji

⁴⁵Komitet LIBE, Procena uticaja materijalnih izmena na predlog Komisije "Privremena pravna pomoć osumnjičenom ili optuženom licu lišenom slobode i pravne pomoći u postupku evropskog naloga za hapšenje", (procena uticaja Komiteta LIBE), juni 2016, dostupno na

⁴⁶Procena uticaja Komiteta LIBE, 17

oni koji primaju pravnu pomoć su odgovorni samo za plaćanje 20% troškova za overu dokumenata; Vlada plaća sve druge naknade i troškove vezane za pravno zastupanje. U Ujedinjenom Kraljevstvu, oni koji imaju godišnji raspoloživi prihod preko 3,398 funti moraju platiti deo ili sve troškove postupka u sudovima nižeg stepena, kao što su prekršajni sudovi i premeštanje osuđenog u određenoj ustanovi; međutim, većinu, ako ne i sve troškove za teža krivična dela, koji nastaju u Kraljevskom sudu, u potpunosti finansira država. U Švedskoj, pre nego što lice dobije pravnu pomoć, mora se konsultovati sa advokatom najmanje jedan sat, ali ne više od dva sata, a optuženi je odgovoran za te troškove koji se plaćaju direktno advokatu. U zavisnosti od prihoda lica, troškovi u vezi sa konsultovanjem mogu se smanjiti na pola. Pojedinci koji primaju pravnu pomoć takođe su obavezni da plaćaju „opštu naknadu za pravnu pomoć“ koja se razlikuje u zavisnosti od njihovog prihoda; lice je obavezno da plati maksimalno 40% od pravnih naknada i najmanje 5.000 SEK. Slično tome, Holandija zahteva da lica koja primaju pravnu pomoć doprinose troškovima pravnog zastupanja u rasponu od 198 evra do 823 evra, u zavisnosti od veličine i prihoda domaćinstva. Druge zemlje razmatraju uvođenje naknade ako je lice proglašeno krivim (*Hrvatska, Estonija, Litvanija, Poljska i Mađarska* - samo ako je branilac imenovan pod pretpostavkom).

ii. Međunarodni i regionalni standardi

34. S obzirom na definiciju pravne pomoći sadržano u Direktivi koja izričito ne isključuje povraćaj troškova, korisno je da pređemo na međunarodne i regionalne standarde koji pružaju šire definicije pravne pomoći od Direktive i isključuju mogućnost država da zahtevaju od lica koja imaju pravo na pravnu pomoć da doprinose troškovima njihovog pravnog zastupanja. U tom smislu, Načela i smernice UN-a utvrđuju da pojam „pravna pomoć“ treba da obuhvata: „pravni savet, pomoć i zastupljenost pritvorenih, uhapšenih ili zatvorenih, osumnjičenih ili okrivljenih lica ili lica optuženih za krivično delo [...] to je obezbeđeno bez ikakvih troškova za one bez dovoljno sredstava ili kada to nalaže interes pravde. Pored toga, „pravna pomoć“ treba da sadrži koncepte poput pravne edukacije, pristupa pravnim informacijama i drugim uslugama koje se pružaju licima putem mehanizama alternativnog rešavanja sporova i procesa restorativne pravde.”⁴⁷
35. Takođe je važno napomenuti da Rezolucija (78)8 Komiteta ministara Saveta Evrope od 2. marta 1978. godine o pravnoj pomoći i savetima navodi da pravna pomoć „treba da obezbedi sve troškove koji nužno nastaju kod lica kome je pružena pomoć u ostvarivanju ili odbrani njegovih zakonskih prava, a naročito troškove advokata, troškove veštaka, svedoka i prevoda. Poželjno je da, kada se odobrava pravna pomoć, postoji izuzetak od zahteva za obezbeđivanjem troškova.”⁴⁸Što se tiče povraćaja troškova, u istoj Rezoluciji se navodi da bi pravna pomoć trebala biti dostupna čak i ako lice može platiti deo troškova postupka.⁴⁹U tom slučaju, pravna pomoć može biti dostupna uz finansijske doprinose lica kome je pružena pomoć, koja ne sme prevazići doprinos koji to lice može da plati bez izazivanja nepotrebnih poteškoća.

⁴⁷Načela i smernice UN-a o pristupu pravnoj pomoći u sistemima krivičnog pravosuđa, Preambula8

⁴⁸Rezolucija (78) 8 Komiteta ministara Saveta Evrope od 2. marta 1978. godine o pravnoj pomoći i savetima, dostupno na https://www.euromed-justice.eu/en/system/files/20090128115013_res%2878%298eCoE.pdf.

⁴⁹Rezolucija (78) 8 Komiteta ministara Saveta Evrope od 2. marta 1978. godine o pravnoj pomoći i savetima, stav

36. ECtHR, u vezi sa članom 6(3)(c), priznaje da pravo na besplatnu pravnu pomoć nije apsolutno i treba ga pružiti samo ako okrivljeno lice nema dovoljno sredstava za plaćanje.⁵⁰ Stoga, ECtHR dozvoljava državama članicama da traže troškove pravne pomoći od okrivljenog ili osumnjičenog lica. Međutim, ECtHR je zaključio da zahtev za povraćaj troškova pravne pomoći može kršiti pravo na pravično suđenje u sledećim situacijama: 1) kada je iznos koji se traži od podnosioca prekomeran;⁵¹ 2) kada su uslovi za nadoknadu proizvoljni ili nerazumni;⁵² 3) kada nije izvršena procena finansijske situacije podnosioca.⁵³ U svakom slučaju, ECtHR je jasno stavio do znanja da teret dokazivanja nedostatka dovoljnih sredstava treba snositi lice koje ih zahteva.⁵⁴

Croissant protiv Nemačke, 25. septembar 1992, Serija A br. 237-B⁵⁵

Podnosilac, koga su tokom čitavog suđenja zastupala tri advokata imenovana od strane suda, osuđen je i izrečena mu je kazna od dve godine i šest meseci; takođe mu je naloženo da plati troškove, uključujući naknade i nadoknade za tri advokata koje je imenovao sud. Podnosilac predstavke se žalio da nalog za plaćanje troškova advokata koje je imenovao sud nije u skladu sa članom 6(3)(c), tvrdeći da nakon što je besplatna pravna pomoć odobrena, naknada se ne bi trebala naknadno tražiti. Međutim, ECtHR je utvrdio da nije došlo do povrede bitnih odredbi člana 6(3)(c). ECtHR je zaključio da su advokati imenovani u interesu pravde (provera osnovanosti zahteva), a ne kao rezultat procene finansijske situacije optuženog (provera imovinskog stanja), u kom slučaju bi zahtevi za plaćanje troškova bili u suprotnosti sa članom.⁵⁶ ECtHR je utvrdio da su nacionalni sudovi imali pravo da smatraju potrebnim imenovanje advokata i da troškovi njihovog pravnog zastupanja nisu bili preterani. Osim toga, nemački zakon predviđa mehanizme koji su mogli da pokriju navedene troškove, delimično ili u većem delu, da je podnosilac predstavke demonstrirao da mu nedostaje dovoljno sredstava da plati sam.⁵⁷

Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva br. 38784/97, ECHR 2002-I⁵⁸

Podnosilac je podneo zahtev za pružanje pravne pomoći tokom suđenja pre početka suđenja. Organ za pravnu pomoć obavestio ga je da će pravna pomoć biti odobrena uz naknadu u visini od 240 GBP. Podnosilac je odbio ponudu pravne pomoći i, stoga, nije bio zastupljen od strane advokata na suđenju. Podnosilac se žalio da su njegova prava na pravno zastupanje prema članu 6(1) i (3)(c) ECHR-a povređena. Konkretno, on je tvrdio da je imao pravo na pravnu zastupljenost, ali kao rezultat nepravičnog sistema pravne pomoći ono mu je u suštini odbijeno, s obzirom da nije bio u mogućnosti da priušti potrebnu paušalnu sumu. ECtHR nije utvrdio povredu bitnih odredbi člana 6(1) ili

⁵⁰ [Croissant protiv Nemačke](#), 25. septembar 1992, stav 36, Serija A br. 237-B; [Orlov protiv Rusije](#), br. 29652/04, 21. jun 2011.

⁵¹ [Croissant protiv Nemačke](#), 25. septembar 1992, stav 36, Serija A br. 237-B; [Orlov protiv Rusije](#), br. 29652/04, stav 114, 21. jun 2011

⁵² [Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva](#), br. 38784/97, ECHR 2002-I

⁵³ [Croissant](#), stav 36; [Orlov](#), stav 114; [Morris](#), stav 89

⁵⁴ [Croissant](#), stav 37

⁵⁵ [Croissant protiv Nemačke](#), 25. septembar 1992, Serija A br. 237-B.

⁵⁶ [Ibid](#), stav 36.

⁵⁷ [Id](#), stav 37.

⁵⁸ [Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva](#), br. 38784/97, ECHR 2002-I

3(c). Utvrđeno je da uslov za plaćanje doprinosa od 240 GBP za dobijanje pravne pomoći nije bio proizvoljan ili nerazumljiv, imajući u vidu nivo neto plate podnosioca predstavke u to vreme.⁵⁹

Orlov protiv Rusije, br. 29652/04, st. 114, 21. jun 2011⁶⁰

Vrhovni sud imenovao je advokata za pružanje pravne pomoći tokom žalbenog postupka. Nakon donošenja odluke na osnovu uložene žalbe kojom je smanjena zatvorska kazna podnosioca, imenovani advokat zatražio je plaćanje svojih naknada. Vrhovni sud je naložio podnosiocu da otplati naknade troškova advokata državi. Podnosilac se zatim žalio da nije dobio besplatnu pravnu pomoć za žalbeni postupak. Za razliku od stava u predmetima *Croissant* i *Morris*, u ovom predmetu, ECtHR je utvrdio povredu bitnih odredbi člana 6(1) i (3)(c) ECHR-a. Sud je utvrdio da prema Zakoniku o krivičnom postupku Ruske Federacije nije bilo zahtevano da se izvrši „provera imovinskog stanja“ u cilju donošenja odluke o pružanju besplatne pravne pomoći, sa naknadama advokata postupano je kao sa „parničnim troškovima“ koje će snositi zastupano lice. Stoga, čak iako je branjeniku pružena „besplatna“ pravna pomoć, od njega/nje će se i dalje zahtevati da plati te troškove nakon suđenja. Osim toga, ECtHR je istakao da, iako troškovi nisu prekomerni, iznos je utvrđen bez vršenja procene finansijskih i ličnih okolnosti branjenika.⁶¹

37. ECtHR priznaje da povraćaj troškova pravne pomoći može, u određenim okolnostima, povrediti pravo na pravično suđenje.

iii. Preporuka

38. Bez obzira što se u Direktivi o ovome ništa ne navodi, trebalo bi podstaći države članice u procesu sprovođenja Direktive da izričito isključe mogućnost povraćaja troškova pravne pomoći nakon naknadne osuđujuće presude. Države članice su prihvatile takva ograničenja njihove mogućnosti povraćaja troškova u odnosu na odredbe o zaštitnim merama datim u prethodnim Mapama puta za primenu direktiva. Na primer, Direktiva 2010/64/EU o pravu na tumačenje i prevođenje u krivičnom postupku („**Direktiva za tumačenje i prevođenje**“) navodi da „države članice nadoknađuju troškove tumačenja i prevođenja koji proizlaze iz primene članova 2. i 3., bez obzira na ishod postupka.“⁶²

39. Ova odredba motivisana je priznanjem da bi dopuštanje svih takvih povraćaja troškova uticalo na odluku osumnjičenog/okrivljenog lica da ostvari svoja prava na pravično suđenje i što bi bilo u suprotnosti sa načelom da su države odgovorne za zaštitu i potvrđivanje takvih prava.

Pitanja pre prenosa

Da li smatrate da postoje određeni problemi koji se odnose na definisanje pravne pomoći u vašoj jurisdikciji?

⁵⁹ Ibid, stav 89.

⁶⁰ [Orlov protiv Rusije](#), br. 29652/04, 21. jun 2011. godine

⁶¹ Orlov, stav 114.

⁶² Član 4. Direktive za tumačenje i prevođenje

Da li je organima dozvoljeno da povrate troškove pravne pomoći od branjenika? Ukoliko jeste, pod kojim okolnostima je to moguće? Da li organi uzimaju u obzir lične okolnosti ili finansijsku situaciju podnosioca zahteva kako bi odredili iznos koji može biti vraćen?

Da li je u vašoj jurisdikciji potrebna zakonodavna reforma kako bi se osiguralo adekvatno prenošenje Direktive u pogledu definisanja pravne pomoći?

Da li postoje pitanja koja se odnose na definisanje pravne pomoći u vezi sa pravom na pristup advokatu i pravom na pravično suđenje za koje smatrate da bi bilo korisno uputiti ih CJEU-u radi razjašnjenja?

C. Pravna pomoć u krivičnom postupku

i. Šta se navodi u Direktivi

40. Član 4. utvrđuje obavezu država članica da pruže pravnu pomoć osumnjičenom i okrivljenom licu koje nema dovoljno sredstava za plaćanje pomoći advokata kada to nalaže interes pravde. Povodom toga, organi mogu izvršiti proveru imovinskog stanja, proveru osnovanosti zahteva ili obe provere. S tim u vezi, Preambula 17. odnosi se na član 6(3)(c) ECHR-a, ali ide korak dalje od sudske prakse ECtHR-a, koja zahteva pružanje pravne pomoći kako nakon izvršenja provere imovinskog stanja, tako i nakon izvršenja provere osnovanosti zahteva (videti u daljem tekstu).

41. U cilju donošenja odluke da li osumnjičeno ili okrivljeno lice nema dovoljno sredstava („**provera imovinskog stanja**“), nadležni organi moraju uzeti u obzir sve relevantne i objektivne faktore, kao što su dohodak, kapital i porodična situacija dotičnog lica, troškove za pružanje pomoći advokata i životni standard u dotičnoj državi članici. Međutim, Direktiva ne navodi ko snosi teret dokazivanja da osumnjičeno ili okrivljeno lice nema dovoljno sredstava, niti dokazni prag koji mora biti ispunjen kako bi se dobila pravna pomoć. Preambula 18. prepušta državama članicama da odrede praktične mere vezane za pružanje pravne pomoći.

42. U cilju utvrđivanja da li postoji potreba za dodeljivanjem pravne pomoći kada to nalaže interes pravde („**provera osnovanosti zahteva**“), organi moraju uzeti u obzir ozbiljnost krivičnog dela, složenost predmeta i težinu očekivane kazne. Bez obzira na to da li se ovi faktori podudaraju, pravna pomoć mora biti pružena kada to nalaže interes pravde u sledećim situacijama: 1) kada je lice izvedeno pred nadležni sud ili sudiju kako bi se odlučilo o pritvoru u svim fazama postupka u okviru područja primene ove Direktive; i 2) tokom pritvora.

43. Pravna pomoć u postupku mora biti odobrena što je pre moguće i, u svakom slučaju, pre ispitivanja (od strane policije ili svakog drugog sudskog organa) i pre početka gore navedenih istražnih radnji ili radnji prikupljanja dokaza.

ii. Međunarodni i regionalni standardi

44. Provera imovinskog stanja i provera osnovanosti zahteva međunarodno su prihvaćeni kao odgovarajući kriterijumi za utvrđivanje da li osumnjičeno ili okrivljeno lice ima pravo na dobijanje pravne pomoći. Na primer, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima („ICCPR“) predviđa da se u krivičnom postupku treba pružiti pravna pomoć „kada tako zahtevaju interesi pravde“, a pravna pomoć bi trebala biti besplatna ukoliko lice „nema dovoljno sredstava da plati“.⁶³

⁶³Generalna skupština EU, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, 16. decembar 1966. godine, član 14. (3)(d), Ujedinjene nacije, Treaty Series, vol. 999, str. 171, dostupno na: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3aa0.html>.

Provera imovinskog stanja

45. Načelo 3. iz Načela i smernica UN-a o pristupu pravnoj pomoći u sistemima krivičnog pravosuđa prevazilazi standard u ICCPR-u, član14(3)(d) u podsticanju država da pruže pravnu pomoć bez obzira na imovinsko stanje lica ukoliko je predmet hitan ili složen ili ukoliko je potencijalna kazna ozbiljna.⁶⁴
46. U skladu sa Smernicom 1 iz Načela i smernica UN-a, „kada god države vrše proveru imovinskog stanja radi utvrđivanja podobnosti pravne pomoći, trebale bi osigurati da: (a) lice čija sredstva prelaze granice date za proveru imovinskog stanja, ali koje ne može priuštiti, ili nema pristup advokatu u situacijama kada bi pravna pomoć bila odobrena na drugi način, i kada interes pravde nalaže da se pruži takva pomoć, nije isključeno iz procesa primanja pomoći; (b) su kriterijumi za vršenje provere imovinskog stanja dostupni široj javnosti; (c) se licu koje hitno zahteva pravnu pomoć u policijskim stanicama, pritvorskim centrima ili sudovima pruži preliminarna pravna pomoć dok se utvrđuje njegova podobnost. Deca su uvek izuzeta od vršenja provere imovinskog stanja; (d) se licu kome je pravna pomoć odbijena na osnovu provere imovinskog stanja, omogući pravo da podnese žalbu protiv te odluke; (e) imajući u vidu posebne okolnosti lica i nakon razmatranja razloga za odbijanje pravne pomoći, sud odredi da se tom licu pruži pravna pomoć, sa ili bez njegovog ili njenog doprinosa, kada interesi pravde tako zahtevaju; (f) ukoliko je provera imovinskog stanja obračunata na osnovu prihoda domaćinstva porodice, ali su pojedini članovi porodice u sukobu jedni sa drugima ili nemaju jednak pristup porodičnom prihodu, u tom slučaju, u svrhu vršenja provere imovinskog stanja koristi se samo prihod lica koje traži pravnu pomoć.”⁶⁵
47. Prema članu 6(3)(c) ECHR-a, za pružanje pravne pomoći, kumulativno se moraju usaglasiti dva uslova: prvi, da dotično lice nema dovoljno sredstava za plaćanje pravne pomoći, i drugi, da interesi pravde moraju zahtevati da im se dodeli takva pomoć.⁶⁶ Prema sudskoj praksi ECtHR-a, prilikom vršenja provere imovinskog stanja, osumnjičeno ili okrivljeno lice snosi teret dokazivanja da nema dovoljno sredstava.⁶⁷ Međutim, to ne mora biti dokazano van svake opravdane sumnje.⁶⁸ Na primer, u predmetu Pakelli protiv Nemačke, ECtHR je ustanovio da, iako podnosilac nije izneo jasne dokaze da mu nedostaju finansijska sredstva, postojao je niz pokazatelja koji su verovatno ukazivali da je zaista bio u finansijskoj nemogućnosti da snosi troškove svoje pravne pomoći.⁶⁹ Ovaj pristup je u svom izveštaju za 2013. godinu primenila specijalni izvestilac o nezavisnosti sudija i advokata Gabriela Knaul, u kome je navela sledeće „na okrivljenom je teret da dokaže da on ili ona nema dovoljno sredstava,

⁶⁴Načela i smernice UN-a, Načelo 3.

⁶⁵Načela i smernice UN-a, Smernica 1, stav 41.

⁶⁶[Quaranta protiv Švajcarske](#), 24. maj 1991. godine, stav 27., Serija A br. 205; [Pham Hoang protiv Francuske](#), 25. septembar 1992. godine, stav 39., Serija A br. 243; [Tsonyo Tsonev protiv Bugarske \(br. 3\)](#), br. 21124/04, stav 50-, 16. oktobar 2012. godine

⁶⁷Croissant protiv Nemačke, stav 37.

⁶⁸[Pakelli protiv Nemačke](#), 25. april 1983. godine, stav 34., Serija A br. 64

⁶⁹Pakelli protiv Nemačke

međutim, on ili ona ne moraju to dokazati „izvan svake sumnje“; dovoljno je da postoje „određene indikacije“ da je u takvoj situaciji.”⁷⁰

Predmet Pakelli protiv Nemačke, 25. april 1983. godine, Serija A br. 64.⁷¹

Podnosilac je podneo zahtev za dobijanje pravne pomoći kako bi ga na sudu zastupao advokat po sopstvenom izboru. Savezni sud je odbio zahtev, kako prema nemačkom zakonu nije bilo potrebno da se lično pojavi ili da ga zastupa advokat u toj fazi postupka. Žaleći se na ovu odluku, advokat podnosioca naveo je da isti nije imao sredstva da plati branioca po sopstvenom izboru, i da je, s obzirom na ozbiljnost posledica sa kojima bi se branjenik suočio u slučaju pravosnažne presude, imao pravo na pravnu pomoć u skladu sa interesom pravde. Sud je odbio žalbu podnosioca i tvrdio da ne postoje razlozi koji bi potkrepili tvrdnju podnosioca da nije imao dovoljno sredstava za plaćanje pravne pomoći po sopstvenom izboru. ECtHR smatra da je bilo teško proceniti da podnosilac nije imao dovoljno sredstava da plati pravnu pomoć u vreme kada se postupak odvijao. Međutim, utvrdio je da je došlo do nekih indikacija da je zapravo bilo tako, s obzirom na dokaze koje je advokat podnosioca pokušao da iznese kako bi dokazao nedostatak finansijskih sredstava, a koji uključuju potvrdu o siromaštvu i izjavu o prihodima i imovini. Iako je ECtHR priznao da takvi dokazi možda nisu bili dovoljni da bi se dokazalo izvan svake sumnje da je podnosilac bio u lošoj finansijskoj situaciji u relevantnom vremenu, ECtHR da je činjenica da je podnosilac bio spreman da iznese navedene dokaze i nedostatak jasnih indikacija koje upućuju na suprotno dovoljna činjenica koja ukazuje da podnosilac zaista nije imao dovoljno sredstava. Stoga je ECtHR utvrdio povredu bitnih odredbi člana 6 (3)(c).

48. Međutim, ni ECtHR ni drugi međunarodni sudovi nisu dali definiciju pojma „dovoljna sredstva“. ECtHR je utvrdio da domaći sud mora razmotriti sve dokaze o okolnostima i ličnom stanju podnosioca kako bi utvrdio da li finansijske okolnosti branjenika opravdavaju pružanje pravne pomoći,⁷² ali i svaki dokaz koji je u suprotnosti sa dokazima podnosioca. Pored toga, u Rezoluciji (78)8 Saveta Evrope o pravnoj pomoći i savetovanju navodi se da prilikom donošenja odluke o pružanju pravne pomoći, države moraju uzeti u obzir finansijska sredstva i obaveze podnosioca kao i očekivane troškove postupka. Osim toga, u Rezoluciji se utvrđuje da bi „trebalo biti moguće dobiti pravnu pomoć tokom postupka, ukoliko dođe do promene u finansijskim sredstvima ili obavezama parničara ili nekim drugim pitanjima koja zahtevaju pružanje pravne pomoći.”⁷³

Provera osnovanosti zahteva

49. ECtHR takođe daje smernice o tome kada treba pružiti pravnu pomoć u skladu sa interesom pravde (provera osnovanosti zahteva). Nacionalni sud treba razmotriti sledeća tri faktora: 1) ozbiljnost dela i težinu eventualne kazne;⁷⁴ 2) složenost predmeta;⁷⁵ 3)

⁷⁰Savet za ljudska prava UN, Izveštaj Specijalnog izvestioca za nezavisnost sudija i advokata, Gabriela Knaul, 15. mart 2013. godine, A/HRC/23/43, stav 54

⁷¹[Pakelli protiv Nemačke](#), 25. april 1983. godine, Serija A br. 64

⁷²Rezolucija (78) 8 Komiteta ministara Saveta Evrope od 2. marta 1978. o pravnoj pomoći i savetovanju, dostupno na https://www.euromed-justice.eu/en/system/files/20090128115013_res%2878%298eCoE.pdf.

⁷³Rezolucija (78) 8 Komiteta ministara Saveta Evrope od 2. marta 1978. o pravnoj pomoći i savetovanju, dostupno na https://www.euromed-justice.eu/en/system/files/20090128115013_res%2878%298eCoE.pdf.

⁷⁴[Quaranta protiv Švajcarske](#) 24. maj 1991. godine, stav 33., Serija A br. 205

⁷⁵[Quaranta](#), stav 34

socijalnu i ličnu situaciju branjenika.⁷⁶Iako bi trebalo uzeti u obzir sva tri faktora, dovoljno je da u određenom predmetu postoji jedan od njih kako bi se odobrila pravna pomoć.

50. Što se tiče ozbiljnosti potencijalne kazne, ECtHR je utvrdio da se pravna pomoć može pružiti kada to naleže interes pravde kada postoji mogućnost lišavanja slobode, ukoliko branjenik nije u mogućnosti da sam plati.⁷⁷
51. Prilikom procene složenosti predmeta, ECtHR je utvrdio da se pravna pomoć treba pružiti kada to nalaže interes pravde u slučajevima u kojima, iako su podnosioci obrazovana lica koja bi mogla razumeti postupak, njima nedostaje pravna obuka koja je od suštinskog značaja za njihovo zastupanje i razvoj odgovarajućih argumenata potrebnih za podnošenje složenih podnesaka, koje bi mogao podneti samo iskusni advokat.⁷⁸
52. Pored toga, ECtHR je utvrdio da nije neophodno da lice izvan svake razumne sumnje dokaže da je kvalitet njegove/njene odbrane oštećen odlukom o odbijanju pravne pomoći, već je dovoljno da dostavi pokazatelje da je prisustvo iskusnog advokata bilo neophodno.⁷⁹
53. Na kraju, prilikom procene socijalnog i ličnog stanja branjenika, ECtHR uzima u obzir brojne faktore, kao što su status zaposlenosti,⁸⁰krivična evidencija, nacionalnost, zavisnost od droga, stanje zavisnosti, itd.⁸¹Provera interesa pravde ukazuje da se može tražiti besplatna pravna pomoć za lica koja se smatraju ranjivim, kao što su deca, lica sa poremećajem mentalnog zdravlja i izbeglice.

Zdravko Stanev protiv Bugarske, br. 32238/04, 6. novembar 2012. godine⁸²

Podnosilac je podneo žalbu ECtHR-u tvrdeći da je njegovo pravo na efektivnu odbranu povređeno i da mu je odbijena pravna pomoć. Podnosilac je za počinjeno delo osuđen novčanom kaznom u iznosu od 250€ i naloženo mu je da plati odštetu u iznosu od 8.000€. Žalio se da je bio nezaposlen i da nije imao prihoda da priušti advokata. Zatim se žalio da interes pravde zahteva da mu se dodeli branilac s obzirom na to da je počinjeno delo za koje je optužen ozbiljno i da se za isto izriče kazna zatvora do dve godine. Na kraju, tvrdio je da je postupak bio dovoljno složen da zahteva dodelu branioca od strane suda. U cilju donošenja odluke da li je došlo do povrede bitnih odredbi člana 6(3)(c), ECtHR je procenio postojanje gore navedenih faktora. Prvo, ECtHR je ustanovio da, s obzirom na status nezaposlenosti podnosioca predstavke, bilo je jasno da nije imao dovoljno sredstava. Drugo, kako bi se utvrdilo da li je bilo potrebno odobriti pravnu pomoć u interesu pravde, ECtHR je istakao da je podnosilac u početku bio izložen riziku od zatvorske kazne, što je prema sudskoj praksi ECtHR-a dovoljno ozbiljno da zahteva pružanje pravne pomoći tokom postupka

⁷⁶Quaranta, stav 35.

⁷⁷Benham protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 10. jun 1996. godine, stavovi 60-61, Izveštaji o presudama i odlukama 1996-III

⁷⁸Pham Hoang protiv Francuske, stav 40

⁷⁹Artico protiv Italije, 13. maj 1980. godine, stav 35., Serija A br. 37

⁸⁰Zdravko Stanev

⁸¹Quaranta, stav 35.

⁸²Zdravko Stanev protiv Bugarske, br. 32238/04, 6. novembar 2012. godine

Iako na kraju nije bio lišen slobode, osuđen je da plati novčanu kaznu i odštetu, koji zajedno čine značajan iznos s obzirom na njegovu lošu finansijsku situaciju. Treće, ECtHR je istakao da, iako je podnosilac predstavke obrazovan, nedostajala mu je neophodna pravna obuka koja bi mu omogućila da se efektivno brani s obzirom na složenost postupka, koji uključuje pitanja koja se tiču pravila o prihvatljivosti dokaza, pravila postupka i značenja namere. ECtHR smatra da bi kvalifikovani advokat nesumnjivo jasnije izneo predmet i efektivnije protivio argumentima koje je tužilaštvo istaklo. Stoga je ECtHR ustanovio da je došlo do povrede bitnih odredbi člana 6(3)(c) ECHR-a.

54. Veliki broj međunarodnih instrumenata priznaje da se pravo na pravnu pomoć može nastaviti tokom faze ulaganja žalbe u toku krivičnog postupka, kada to nalaže interes pravde. Član 15. ICCPR-a garantuje pravo osuđenom licu da osuđujuću presudu i kaznu razmotri „viši sud u skladu sa zakonom“.⁸³ U predmetu *Maurice Thomas protiv Jamajke*, Odbor za ljudska prava (HRC) smatra da je odbijanje dodele pravne pomoći branjeniku za pripremu žalbe na presudu, u suštini odbijanje prilike branjeniku da nastavi sa daljim pravnim sredstvima, što predstavlja povredu bitnih odredbi člana 14(3)(d) ICCPR-a.⁸⁴ Isto tako, ECtHR je utvrdio da pravnu pomoć treba dodeliti i tokom žalbenog postupka u kom je do tada pružena besplatna pravna pomoć, i kada to nalažu interesi pravde, nakon razmatranja „ozbiljnosti predmetnog pitanja“ i „prirode tog postupka“.⁸⁵

iii. Preporuka

55. Direktiva ide korak dalje od standarda ECtHR-a prilikom utvrđivanja da li osumnjičeno ili okrivljeno lice ispunjava uslove za pružanje pravne pomoći. Dok ECtHR zahteva vršenje i provere imovinskog stanja i provere osnovanosti zahteva, Direktiva, u skladu sa Načelima i smernicama UN-a, zahteva da nadležni organ dodeli pravnu pomoć nakon vršenja bilo provere imovinskog stanja ili provere osnovanosti zahteva, ili obe provere, u zavisnosti od prakse svake države članice.

56. Međutim, Preambula 18. prepušta državama članicama da odrede praktične mere vezano za pružanje pravne pomoći. Takve mere će imati značajan uticaj u praksi na mogućnosti delotvornog ostvarivanja prava na pravnu pomoć. Nacionalni organi bi trebali da budu podstaknuti da sprovedu proces koji ne predstavlja preveliko opterećenje podnosiocima u smislu odvratanja od podnošenja zahteva za pravnom pomoći ili oduzimanja mogućnosti onima kojima je to najpotrebnije, da u praksi, podnesu zahtev za dobijanje pravne pomoći.

Pitanja pre prenosa

Da li smatrate da postoje određeni problemi vezani za vršenje provere imovinskog stanja /osnovanosti zahteva u vašoj jurisdikciji? Koji su ključni pokretači tih problema?

Da li postoje problemi vezani za teret dokazivanja prilikom odlučivanja o kriterijumima podobnosti?

⁸³HRC, Douglas Gentles i Kerr protiv Jamajke, saopštenje br. 352/1989, 1990, stav 11.2, dostupno na <http://hrlibrary.umn.edu/undocs/html/vws352.htm>.

⁸⁴HRC, Damian Thomas protiv Jamajke, saopštenje br. 800/1998, 26. maj 1999. godine, stav 6.4, dostupno na <http://hrlibrary.umn.edu/undocs/session65/view800.htm>.

⁸⁵[Maksimenko protiv Ukrajine](#), br. 39488/07, stav 24., 20. decembar 2011. godine

Na koji način se pokrivaju troškovi vezani za podnošenje zahteva za dobijanje pravne pomoći?

Da li je u vašoj jurisdikciji potrebna zakonodavna reforma kako bi se osigurao adekvatan prenos Direktive u pogledu vršenja provere imovinskog stanja/osnovanosti? Da li postoje druga nezakonodavna rešenja za probleme koje ste uočili u praksi a koji se odnose na ovaj aspekt?

Da li postoje pitanja koja se odnose na vršenje provere imovinskog stanja/osnovanosti za koja smatrate da bi moglo biti korisno uputiti ih CJEU-u na razjašnjenje?

D. Pravna pomoć u postupku Evropskog naloga za hapšenje

1) Šta se navodi u Direktivi

57. Član 5. Direktive odnosi se na pravo na pravnu pomoć u postupcima EAW-a. Utvrđuje da traženo lice od trenutka hapšenja ima pravo na pravnu pomoć sve dok ne budu predato, ili dok odluka da neće biti predato ne postane pravosnažna. Isto tako, pravnu pomoć treba staviti na raspolaganje traženom licu koje u ostvarivanju svog prava na dvostruko zastupanje u skladu sa Direktivom o pravu na pristup advokatu, angažuje advokata u državi koja izdaje nalog radi pružanja pomoći advokatu u državi izvršenja.⁸⁶

58. Prema članu 10(4) i (5) Direktive o pravu na pristup advokatu, nadležni organ države izvršenja je dužan, bez nepotrebnog odlaganja, da obavesti uhapšeno lice u skladu sa EAW-om o njegovom pravu na dodelu advokata i u državi koja izdaje nalog i u državi izvršenja. Ukoliko traženo lice odluči da ostvari svoje pravo na pravno zastupanje u državi koja izdaje nalog, nadležni organ države izvršenja mora da sarađuje sa svojim kolegama u državi koja izdaje nalog, i zauzvrat mora traženo lice da obezbedi neophodnim informacijama kako bi olakšao njegov pristup advokatu.

59. Iako Direktiva o pravu na pristup advokatu ne uređuje pravo na pravnu pomoć radi obezbeđivanja dvostrukog zastupanja u postupku EAW-a⁸⁷, član 5(2) Direktive nedvosmisleno utvrđuje da traženo lice ima pravo na pravnu pomoć u državi članici koja izdaje nalog u svrhu sprovođenja krivičnog gonjenja u državi članici izvršenja u meri u kojoj je potrebna pravna pomoć kako bi se osigurao delotvoran pristup pravdi. Ovo bi bio slučaj kada advokat u državi članici izvršenja ne može delotvorno ispuniti svoje zadatke u pogledu izvršenja EAW-a bez pomoći advokata u državi članici koja izdaje nalog.⁸⁸ *Sensu contrario*, član 5. ne podrazumeva obavezu države članice da pruži pravnu pomoć licu koje je podvrgnuto EAW-u kada se traženo lice traži u državi izvršenja samo za izdržavanje kazne.

60. Uloga advokata u državi koja izdaje nalog je „da pomogne advokatu u državi izvršenja, pružajući tom advokatu informacije i savete u cilju delotvornog ostvarivanja prava traženog lica“ u skladu sa Okvirnom odlukom o EAW-u.⁸⁹ Fair Trials je identifikovao moguće načine na koje bi advokat u državi koja izdaje nalog mogao da pomogne traženom licu da ostvari delotvornu odbranu u državi izvršenja. Advokat u državi koja izdaje nalog može pružiti

⁸⁶Član 5. (2) Direktive

⁸⁷Direktiva o pravu na pristup advokatu, Preambula 48

⁸⁸Preambula 21.

⁸⁹Okvirna odluka Saveta 2002/584/JHA, od 13. juna 2002. godine o Evropskom nalogu za hapšenje i postupku predaje između država članica, član 11

informacije o predmetu tužioca koji je od značaja za postupak EAW-a; pružiti informacije o sistemu krivičnog pravosuđa i zakonima države koja izdaje nalog a koja pomaže traženom licu da ospori njegovu predaju (tj. informacije o uslovima zatvora i/ili saveti o lokalnim pravnim odredbama koji utiču na pravo na pravično suđenje traženog lica prema članu 6. ECHR-a); zalagati se u pogledu povlačenja EAW-a i/ili olakšati alternative EAW-u; i savetovati o verovatnom uticaju postupka EAW-a traženog lica na njegov krivični postupak.⁹⁰

61. Stav 3. člana 5. utvrđuje da države članice mogu vršiti proveru imovinskog stanja u skladu sa članom 4(3) (videti prethodno gore navedeno) prilikom donošenja odluke o dodeli pravne pomoći u kontekstu postupka EAW-a.⁹¹

Pitanja pre prenosa

Da li smatrate da u vašoj jurisdikciji postoje određeni problemi koji se odnose na pravo na pravnu pomoć u postupku EAW-a? Koji su ključni pokretači tih problema?

Da li je u vašoj jurisdikciji pravo na dvostruko zastupanje priznato? Da li postoje dostupni mehanizmi koji omogućavaju da pravna pomoć bude dostupna traženom licu i u državi izvršenja i u državi koja izdaje nalog?

Da li je u vašoj jurisdikciji potrebna zakonodavna reforma kako bi se osigurao adekvatan prenos Direktive u pogledu prava na pravnu pomoć u postupku EAW-a? Da li postoje druga nezakonodavna rešenja za probleme koje ste uočili u praksi a koja se odnose na ovaj aspekt?

Da li postoje pitanja koja se odnose na pravo na pravnu pomoć u postupku EAW-a u vezi sa pravom na dvostruko zastupanje, za koja mislite da bi moglo biti korisno uputiti ih CJEU-u na razjašnjenje?

E. Donošenje odluke o pravnoj pomoći

- i. Šta se navodi u Direktivi

62. Shodno članu 6. Direktive, nadležni organi moraju doneti odluke o dodeli pravne pomoći i dodeli advokata bez nepotrebnog odlaganja i na savestan način, poštujući prava na odbranu. O donetim odlukama o odbijanju pravne pomoći u celosti ili delimično, neophodno je u pisanom obliku obavestiti lice koje je zatražilo istu.⁹²

63. Izraz „nadležni organ“ opisan je u Preambuli 24 kao „nezavisan organ nadležan za donošenje odluka o dodeli pravne pomoći, ili sud, uključujući sudiju pojedinca“. Preambula 24. priznaje da je u nekim hitnim situacijama neophodno da policija ili tužilaštvo donesu odluku kako bi se osiguralo pružanje pravne pomoći bez nepotrebnog odlaganja.

- ii. Međunarodni i regionalni standardi

⁹⁰Videti Fair Trials online obuku „Prekogranični predmeti i ljudska prava“, dostupno na <https://www.fairtrials.org/fair-trials-defenders/legal-training/online-training/cross-border-cases-and-human-rights-course-outline/>.

⁹¹Član 5(3)

⁹²Član 6(2)

64. Zahtev da se o donetoj odluci obavesti u pisanom obliku proizlazi iz sudske prakse ECtHR-a koja utvrđuje da odluka o dodeli pravne pomoći ne sme biti proizvoljna,⁹³ i treba da uključi razloge odbijanja i osigura dovoljno vreme, tako da podnosiocu ne uskrati pravo na pristup sudu.⁹⁴ Organ odgovoran za donošenje odluke o dodeli pravne pomoći mora da ponudi „značajne garancije za zaštitu od proizvoljnosti.”⁹⁵ Prema ECtHR-u, odluka o pravnoj pomoći se može smatrati proizvoljnom: 1) kada se ne može uložiti žalba na odluke o odbijanju pravne pomoći; 2) ili kada su kriterijumi podobnosti za pravnu pomoć nejasni; 3) ili, kada je sastav organa za donošenje odluke verovatno pristrasan.⁹⁶

Tabor protiv Poljske, br. 12825/02, 27. jun 2006. godine

U ovom predmetu je ECtHR utvrdio povredu bitnih odredbi člana 6. kada je Regionalni sud u Poljskoj odbio dodelu pravne pomoći podnosiocu u svrhe pravnog zastupanja u kasacionom postupku bez navođenja bilo kakvih razloga za to. ECtHR smatra da, iako Regionalni sud nije bio dužan da dostavi razloge za takvo odbijanje prema nacionalnom pravu, nepostojanje osnova u pisanom obliku za donošenje ove odluke, otežalo je ECtHR-u da razume razloge zbog kojih je Regionalni sud smatrao da dodela pravne pomoći nije opravdana u okolnostima predmeta za koji se čini da ispunjava sve kriterijume podobnosti prema nacionalnom pravu. Osim toga, ECtHR je istakao da je odluka o odbijanju pravne pomoći izdata mesec dana nakon isteka roka propisanog za podnošenje kasacione žalbe. Kao rezultat toga, podnosilac je ostao bez svake realne mogućnosti traženja pravne pomoći po svom izboru za podnošenje kasacione žalbe, pri čemu je bilo potvrđeno da je profesionalno pravno zastupanje obavezno. Stoga je ECtHR zaključio da način na koji je nadležni sud postupio sa zahtevom za pružanje pravne pomoći podnosioca nije bio u skladu sa zahtevom due diligence.

65. Kako bi se osiguralo praktično i efektivno uživanje prava na pravnu pomoć, osumnjičeno i okrivljeno lice mora biti obavješeno o takvom pravu na način koji u potpunosti razume. Direktiva o pravu na informisanje predviđa da osumnjičeno ili okrivljeno lice mora biti obavješeno o „svakom pravu na besplatni pravni savet i uslove za dobijanje takvog saveta“, i u usmenom i u pisanom obliku.⁹⁷ Načela i smernice UN-a utvrđuju da u cilju sprečavanja proizvoljnosti, kriterijumi podobnosti za usluge pravne pomoći, kao i postupak pristupa istim treba biti javan i lako dostupan za sve.⁹⁸

66. Preporuka Komisije o pravnoj pomoći utvrđuje obavezu pružanja informacija o pravu na pravnu pomoć, kao i o sredstvima za pristupanje istoj osumnjičenom ili okrivljenom licu i traženom licu: „informacije o tome kako i gde zatražiti takvu pomoć, transparentne kriterijume o tome kada lice može dobiti pravnu pomoć, kao i informacije o mogućnostima žalbe u slučajevima kada je odbijen pristup pravnoj pomoći ili kada je pružena pravna pomoć advokata nedovoljna.”⁹⁹

⁹³ [Tabor protiv Poljske](#), br. 12825/02, stav 44-46, 27. jun 2006. godine; [Wersel protiv Poljske](#), br. 30358/04, stavovi 52-54, 13

⁹⁴ Ibid, stavovi 44-46

⁹⁵ [Anghel protiv Italije](#), br. 5968/09, stav 51., 25. jun 2013. godine

⁹⁶ [Santambrogio protiv Italije](#), br. 61945/00, stavovi 54-55, 21. septembar 2004.

⁹⁷ Direktiva 2012/13 Evropskog parlamenta i Saveta od 22. maja 2012. godine o pravu na informisanje u krivičnom postupku, član 3 (1)(b).

⁹⁸ Načela i smernice UN-a, Smernica 2

⁹⁹ Preporuka Komisije od 27. novembra 2013. godine o pravu na pravnu pomoć za osumnjičeno ili okrivljeno lice u krivičnom postupku, član 2(5).

67. Što se tiče prava na obaveštenje o odluci o odbijanju pravne pomoći, u Preporuci Komisije navodi se da se obaveštenje treba odmah dostaviti u roku koji dozvoljava osumnjičenom ili okrivljenom licu i traženom licu da delotvorno i konkretno pripremi svoju odbranu.¹⁰⁰ Osumnjičeno ili optuženo lice i traženo lice treba da imaju pravo na preispitivanje odluke kojom se delimično ili u potpunosti odbija pravna pomoć. Ova odredba je u skladu sa sudskom praksom EctHR-a u okviru koje je utvrđena povreda bitnih odredbi člana odbija 6(3)(c).

iii. Preporuka

68. Nacionalni organi moraju uzeti u obzir svoje obaveze prema Direktivi o pravu na informisanje 2012/13/EU i Preporuci Komisije o pravu na pravnu pomoć¹⁰¹ i osigurati da obaveza obaveštavanja o pravu lica na pravnu pomoć ispunjava standarde utvrđene u tim instrumentima.

Pitanja pre prenosa

Da li smatrate da u vašoj jurisdikciji postoje određeni problemi koji se odnose na način donošenja odluka o pravnoj pomoći? Koji su ključni pokretači tih problema?

Da li pravo u vašoj jurisdikciji postavlja uslove o načinu obaveštenja podnosioca zahteva za dobijanje pravne pomoći?

Da li postoje pitanja koja se odnose na donošenje odluke o pravnoj pomoći za koja smatrate da bi moglo biti korisno uputiti ih CJEU-u na razjašnjenje?

F. Kvalitet usluga pravne pomoći i obuka

1) Šta se navodi u Direktivi

69. Član 7. bavi se pitanjem mehanizama kontrole kvaliteta za pravnu pomoć. Utvrđuje obavezu država članica u preduzimanju neophodnih koraka, uključujući finansiranje, kako bi se osiguralo da su sistem pravne pomoći i povezanih usluga pruženih do tada delotvorni i adekvatnog kvaliteta kako bi zaštitili pravičnost postupka, uz poštovanje nezavisnosti pravne struke.

70. Član 7(2) takođe predviđa da se osoblju koje je uključeno u proces donošenja odluke o pravnoj pomoći treba pružiti adekvatna obuka. U Preambuli 26. utvrđeno je da „države članice treba da zatraže od svih odgovornih za pružanje obuke sudijama da pruže takvu obuku sudu i sudijama koji donose odluke o dodeli pravne pomoći.“ Pored toga, obuku treba pružiti advokatima koji pružaju usluge pravne pomoći, a svi oni koji koriste pravnu pomoć, trebaju biti u mogućnosti da zamene advokata za pravnu pomoć koji je dodeljen kada je u određenim okolnostima to opravdano.

ii. Međunarodni i regionalni standardi

¹⁰⁰Preporuka Komisije od 27. novembra 2013. godine o pravu na pravnu pomoć za osumnjičeno ili okrivljeno lice u krivičnom postupku, član

¹⁰¹Preporuka Komisije EU 2013/C378/03 od 27. novembra 2013. godine o pravu na pravnu pomoć za osumnjičeno ili okrivljeno lice u krivičnom postupku.

71. Specijalni izveštajac za nezavisnost sudija i advokata Gabriela Knaul, je u svom izveštaju iz 2013. godine izjavila da bi se pravna pomoć smatrala delotvornom, trebalo bi da uključuje, bez ograničenja „neometan pristup pružaocima pravne pomoći, poverljivost komunikacije, pristup informacijama i spisima predmeta i adekvatno vreme i instrumente za pripremu pravnih predmeta, kao i pružanje pravnih saveta i edukacije, kao i mehanizama za alternativno rešavanje sporova“.¹⁰²
72. Delotvornost pravne pomoći bi se trebala dalje osigurati preko „institucionalizacije usluga kako bi se pružanje istih moglo oceniti, organizovati i pratiti. Pružaoci usluga bi se trebali smatrati odgovornim za usluge koje nude u smislu osiguranja kvaliteta pravnih saveta, odbrane i zastupanja i odgovarajućeg i adekvatnog pristupa sudu“.¹⁰³ U tom smislu preporuka Komisije o pravnoj pomoći iz 2013. godine uspostavlja obavezu država članica u pogledu uspostavljanja mehanizama za kontrolu kvaliteta u cilju osiguranja kvaliteta pravne pomoći advokata, kao i da omogućuje nadležnim organima da zamene advokata pravne pomoći ili da od njih zahtevaju ispunjavanje obaveza, u slučaju da ti advokati ne pruže adekvatnu pravnu pomoć.¹⁰⁴
73. Prema Preporuci iz 2013, države članice se podstiču da osiguraju da svo osoblje uključeno u donošenje odluka o pravnoj pomoći i advokati koji pružaju usluge pravne pomoći u krivičnom postupku dobiju odgovarajuću obuku u cilju osiguranja visokog kvaliteta pravnih saveta i pomoći. Konkretno, iako se u Preporuci navodi „da bi akreditacija advokata pravne pomoći trebalo da bude što je više moguće povezana sa obavezom kontinuirane stručne obuke“ Specijalni izveštajac preporučuje zahtev u pogledu završenih minimalnih kvalifikacija i obuke za stručnjake i pomoćnike advokata koji rade u okviru pravnog sistema.¹⁰⁵
74. Specijalni izveštajac je u svom izveštaju naglasila, da bi pravna pomoć bila delotvorna, od država se mogu zahtevati odgovarajuća budžetska izdvajanja za usluge pravne pomoći, kako bi se osiguralo da su standardi kvaliteta ispunjeni.¹⁰⁶ Konkretno, Smernica 12 iz Načela i smernica Ujedinjenih nacija o pristupu pravnoj pomoći u sistemima krivičnog pravosuđa preporučuje da države preduzmu sve odgovarajuće mere za uspostavljanje fonda za pravnu pomoć radi finansiranja programa pravne pomoći [...], au cilju podrške pružanju pravne pomoći od strane pravnih ili advokatskih komora, podrške univerzitetskim klinikama i u cilju sponzorisavanja nevladinih i drugih organizacija, uključujući pravne pomoćne organizacije, u pružanju usluga pravne pomoći širom zemlje“ Isto tako, sredstva izdvojena za osumnjičena i okrivljena lica bi trebalo da pokriju sve troškove koji su relevantni za delotvornu odbranu, „kao što je kopiranje relevantnih spisa predmeta, prikupljanje dokaza, troškove veštaka, forenzičkih stručnjaka, i socijalnih radnika, kao i putne troškove. Isplate bi trebale biti blagovremene.“¹⁰⁷

¹⁰²Specijalni izveštajac o nezavisnosti sudija i advokata, Gabriela Knaul, Izveštaj iz 2013. godine o pravnoj pomoći, 23. sesija HRC-a, A/HRC/23/43, para 41, available at <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/119/35/PDF/G1311935.pdf?OpenElement>

¹⁰³Ibid, stav 42.

¹⁰⁴ Preporuka Komisije EU 2013/C378/03 od 27. novembra 2013. o pravu na pravnu pomoć za osumnjičeno ili okrivljeno lice u krivičnom postupku

¹⁰⁵Ibid

¹⁰⁶Specijalni izveštajac o nezavisnosti sudija i advokata, Gabriela Knaul, Izveštaj iz 2013. o pravnoj pomoći, 23. sesija HRC-a, A/HRC/23/43, stav 73, dostupno na <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/119/35/PDF/G1311935.pdf?OpenElement>.

¹⁰⁷Načela i smernice UN-a, Smernica 12

75. Članovi LEAP-a su niske naknade advokata pravne pomoći u svim državama članicama identifikovali kao jedan od glavnih razloga za sveukupni nezadovoljavajući kvalitet usluga pravne pomoći širom EU. Kako je navedeno u dokumentu o stavu FairTrials-a, naknada koja se daje advokatima pravne pomoći mora biti dovoljna da osigura da su prava osumnjičenog ili okrivljenog lica nisu kompromitovana samo zbog toga što lice nije u mogućnosti da priušti privatno pravno zastupanje, dok bi EU trebala da donese odgovarajuće zakone u pogledu toga.¹⁰⁸

Članovi LEAP-a su prijavili da je u mnogim zemljama EU, naknada za advokate pravne pomoći veoma niska (50% ili manje u odnosu na naknadu koju bi po satu zaradio privatno angažovani advokat) ili im se naknada određuje paušalno bez uzimanja u obzir složenosti predmeta ili punog opsega troškova (na primer uključujući putne troškove i naknade za čekanje na sudu i u policijskoj stanici). Članovi LEAP-a prijavljuju da je paušalna naknada za neke predmete toliko niska da advokati pravne pomoći ustvari ostvaruju neto gubitak. Pored toga, nivoi naknade za rad u okviru pravne pomoći uopšteno ne uzimaju u obzir značaj kontinuiranog stručnog razvoja koje često zahteva učestvovanje u skupim programima obuke. Na primer:

→U Litvaniji, 2014. godine advokati pravne pomoći su zarađivali 11.58 evra po satu pre oporezivanja i postojalo je ograničenje u smislu koliko sati može biti naplaćeno u određenim fazama krivičnog postupka. Iako su se od tada plate povećale, naknade su i dalje na nezadovoljavajućem nivou.

→U Holandiji, naknada za posetu klijenta u policijskoj stanici iznosi 100/evra na sat. Prosečna naknada za advokate koji nisu deo pravne pomoći iznosi između 250 i 300/evra na sat. Ova program se sastoji od dve smene po danu (od 7 do 13.30 i od 13.30 do 20.00). Advokat na dužnosti po jednu smenu odrađuje svaka dva meseca.

→Na Kipru advokati se minimalno plaćaju i često dolazi do velikih kašnjenja u isplatama. Takođe, advokat često ne bude plaćen za usluge pružene pre početka suđenja, s obzirom na to da sudski registar obračunava troškove od trenutka kada postupak dođe do suda.

76. HRC je preporučio da „bi pravna pomoć trebalo da obezbedi braniocu dovoljno vremena da pripremi odbranu njegovog klijenta u okolnostima koje osiguravaju pravdu“, što obuhvata, „odgovarajuću naknadu za pružanje pravne pomoći“.¹⁰⁹ Podkomitet UN-a o sprečavanju torture i CPT su naglasili veliki broj zabrinutosti u pogledu nacionalnih tela za pravnu pomoć koja nemaju dovoljno osoblja i resursa. Oba su naglasila da niske naknade imaju obeshrabrujući efekat na advokate pravne pomoći, s obzirom na to da stvaraju veliko radno opterećenje koje nije kompatibilno sa delotvornom odbranom interesa lica koje je lišeno slobode.¹¹⁰

¹⁰⁸Dokument o stavu, 13

¹⁰⁹HRC, Saopštenje br 250/1987, *Carlton Reid protiv Jamajke*, stav 13.

¹¹⁰Peti godišnji izveštaj o SPT-u, koji obuhvata period januar-december 2011, 19. mart 2012, UN Doc CAT/C/48.3, stav 79, dostupno na http://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/opcat/docs/CAT-C-48-3_en.pdf;

Videti takođe Izveštaj o poseti CPT-a Hrvatskoj od 1. do 9. decembra 2003, CPT/Inf(2007), stav 24, dostupno na <http://www.cpt.coe.int/documents/hrv/2007-15-inf-eng.pdf> Izveštaj o poseti CPT-a Hrvatskoj od 4. do 14. maja 2007, CPT/Inf (2008), stav 19, dostupno na <http://www.cpt.coe.int/documents/hrv/2008-29-inf-en.pdf>

Izveštaj o poseti CPT-a Mađarskoj od 5. do 16. decembra 1999, CPT/Inf (2001), stav 32, dostupno na <http://www.cpt.coe.int/documents/hun/2001-02-inf-eng.pdf> Izveštaj o poseti CPT-a Mađarskoj d 30. marta do 8. aprila 2005, CPT/Inf (2006), stav 23, dostupno na <http://www.cpt.coe.int/documents/hun/2006-20-inf-eng.pdf>

Izveštaj o poseti CPT-a Poljskoj od 4. do 15. oktobra 2004, CPT/Inf (2006) stav 21, dostupno na <http://www.cpt.coe.int/documents/hun/2006-20-inf-eng.pdf>.

iv. Preporuke

77. Ponavljamo preporuku datu u pogledu nacрта Direktive da nacionalni organi, prilikom prenošenja i sprovođenja Direktive, treba da obrate dužnu pažnju na troškove nastale za advokate pravne pomoći, a koji su iznad naknade za sate kada se advokati susreću ili zastupaju osumnjičeno ili optuženo lice, uključujući naknade za vreme čekanja, putne troškove i naknade za pohađanje obuke.
78. Pored toga, preporučujemo da režim paušalne stope za zastupanje u okviru pravne pomoći bude dovoljno fleksibilan da omogući povećanje naknade kada je to potrebno u cilju odražavanja složenosti i/ili dužine određenog predmeta.¹¹¹

Pitanja pre prenosa

Da li smatrate da u vašoj jurisdikciji postoje konkretni problemi koji se odnose na kvalitet pravne pomoći? Koji su ključni pokretači tih problema?

Da li je u vašoj jurisdikciji potrebna zakonodavna reforma kako bi se osiguralo da je Direktiva adekvatno prenesena u odnosu na kvalitet sistema pravne pomoći i usluga pravne pomoći? Da li postoje još neka nezakonodavna rešenja za probleme koje ste uočili u praksi a koja se odnose na ovaj aspekt?

Da li postoje pitanja koja se odnose na kvalitet pravne pomoći za koja smatrate da bi moglo biti korisno uputiti ih CJEU-u na razjašnjenje?

G. Pravna sredstva za povrede prava na pravnu pomoć

i. Šta se navodi u Direktivi

79. Član 8. od država članica zahteva da osiguraju da pravna sredstva budu dostupna u okviru nacionalnog prava u slučaju kada je pravo na pravnu pomoć prema Direktivi prekršeno¹¹². Preambula 27. dodaje da „bi delotvorno pravno sredstvo trebalo da bude na raspolaganju kada je pravo na pravnu pomoć ugroženo li kada je pružanje pravne pomoći odloženo ili delimično ili potpuno odbijeno“¹¹³
80. Slično sa prethodnim Mapama puta za primenu direktiva, u Direktivi se ne objašnjava na koji način bi države članice trebalo da osiguraju zaštitu prava odbrane i pravičnost postupka preko odgovarajućeg pravnog sredstva, ostavljajući isto državama članicama da prema diskrecionom pravu odluče koje je to odgovarajuće pravno sredstvo.
- ii. Međunarodni i regionalni standardi
81. Kako je navedeno u dokumentu o stavu Fair Trials-a, trebalo bi da postoje minimalni standardi u pogledu pravnih sredstava u slučajevima kada je „ugrožena, odložena ili odbijena ili kada lice nije na odgovarajući način obavesteno o svom pravu na pravnu pomoć“ kako je navedeno u Načelu 9 Načela i smernica UN-a. Ovo bi takođe trebalo da obuhvata pravna sredstva za situacije u kojima su objašnjenja u pogledu podobnosti ili povraćaja troškova nejasni ili prikazani na načine

¹¹¹Dokument o stavu Fair Trials-a, 14

¹¹²Član 8.

¹¹³Preambula 27

kojima se pokušava uticati na odricanje od prava na pristup advokatu¹¹⁴

82. U skladu sa Načelima i smernicama UN-a, takva pravna sredstva mogu uključivati zabranu obavljanja proceduralnih radnji, puštanje iz pritvora, isključivanje dokaza, sudsku reviziju i naknade.¹¹⁵ U tom pogledu, ECtHR je dosledno smatrao da je najprikladniji oblik nadoknade za povredu prava na pravično suđenje osiguranje da se osumnjičeno ili okrivljeno lice, koliko je to moguće, stavlja u poziciju u kojoj bi bilo, da se njegova prava ne zanemaruju.¹¹⁶ Međutim, ovaj pristup pravnih sredstava obavezno varira u zavisnosti od prirode izvršene povrede, faze postupka u kojem se povreda identifikovala i ishoda postupka.
83. U pogledu prirode povrede, neuspeh ili kašnjenje u pružanju pravne pomoći pre ili tokom policijskog ispitivanja koje dovodi do davanja inkriminišućih izjava od strane osumnjičenog ili okrivljenog lica može zahtevati potpuno drugačije pravno sredstvo za neuspeh pružanja pravne pomoći tokom suđenja okrivljenom.
84. U pogledu povrede prava na pravnu pomoć tokom istražne pretpretresne faze, imajući u vidu da je pravo na pravnu pomoć u skladu sa Direktivom priznato u cilju osiguranja delotvornosti prava na pristup advokatu predviđenog Direktivom o pravu na pristup advokatu, takva povreda zahteva isključivanje dokaza datih u odsustvu advokata u skladu sa doktrinom *Salduz*-a.¹¹⁷
85. U pogledu kršenja prava na pravnu pomoć tokom sudskog postupka, neuspeh pružanja pravne pomoći tokom suđenja može navesti optuženo lice da odluči da zastupa sam, što posledično može dovesti do osuđujuće presude. Odgovarajuće pravno sredstvo u ovom slučaju bi bilo ponovno suđenje. Osim toga, neuspeh pružanja pravne pomoći u pripremi za ročište za određivanje pritvora, može dovesti do naloga da osumnjičeno ili okrivljeno lice bude zadržano u pritvoru u dužem vremenskom periodu. Odgovarajuće pravno sredstvo u ovoj situaciji bi bilo puštanje osumnjičenog ili okrivljenog lica iz pritvora.
86. Faza u kojoj se pojavi povreda, takođe informiše o vrsti pravnog sredstva koje odgovara za povredu prava na pravnu pomoć. Na primer, povreda prava na pravnu pomoć u pretpretresnim fazama može imati različite posledice u kasnijoj fazi tokom sudskog ili žalbenog postupka. Što je ranije otkrivena povreda bitnih odredbi člana 6(3)(c) ECHR -a, veća je mogućnost pružanja delotvornog pravnog sredstva tokom istrage ili suđenja.
87. U tom smislu, korisno je navesti da je Sud pravde EU („CJEU“) jasno uspostavio načela prava EU „delotvorne sudske zaštite individualnih prava u skladu sa pravom EU“ koji zahtevaju da ne samo CJEU, već i domaći sudovi osiguraju delotvorno pravno sredstvo i pravično suđenje kada su prava povređena, uz direktno pozivanje na član 47. Povelje EU o osnovnim pravima („CFR“) o pravu na delotvorno pravno sredstvo i pravično suđenje¹¹⁸

¹¹⁴ Fair Trials I LEAP, Početna zapažanja o Nacrtu izveštaja Evropskog parlamenta o predloženoj Direktivi o pravnoj pomoći, decembar 2014.

¹¹⁵ Načela i smernice UN-a

¹¹⁶ *Salduz protiv Turske* [GC], br. 36391/02, ECHR2008

¹¹⁷ Videti Direktivu o pravu na pristup advokatu, priručnik za praktičare, dostupna na <https://www.fairtrials.org/wp-content/uploads/A2L-Toolkit-FINAL.pdf>.

¹¹⁸ Povelja o osnovnim pravima Evropske unije, C326/39, 26. oktobar 2012, član 47, dostupno na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN>.

U predmetu C-64/16 *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*¹¹⁹, načelo delotvorne sudske zaštite prava pojedinaca prema pravu EU sadržano u članu 19, Ugovora o Evropskoj uniji (u daljem tekstu: **TEU**) daje konkretan izraz vrednosti vladavine prava iz člana 2. TEU-a, poveravanjem odgovornosti za osiguravanje sudske preispitivanja u pravnom poretku EU ne samo Sudu pravde već i nacionalnim sudovima i tribunalima. U tom smislu, od država članica se traži da obezbede pravna sredstva dovoljna da osiguraju delotvornu sudske zaštitu za pojedine strane u oblastima koje obuhvata pravo EU (uključujući i krivično pravosuđe): „samo postojanje delotvorne sudske revizije osmišljene kako bi se osigurala usklađenost sa pravom EU je suština vladavine prava [...]”¹²⁰

88. U cilju donošenja odluke koje je pravno sredstvo odgovarajuće za različite povrede prava na pravnu pomoć, upućujemo čitaoca na naš prethodni Priručnik za praktičare „Primena prava EU u krivičnoj praksi”¹²¹ i „Direktiva o pravu na pristup advokatu”¹²² Fair Trails se oslanja na sledeće pretpostavke u ovim Priručnicima, koje su takođe relevantne u kontekstu Direktive koja se analizira u ovom Priručniku:

- Dok se odredbe u posebnim direktivama razlikuju u obimu aproksimacije koju one donose, sve odražavaju opštu pretpostavku da prava iz prava EU moraju biti delotvorno zaštićena pravosudnim pravnim lekovima.
- Da bi bilo pravno delotvorno, sudsko pravno sredstvo koje se nudi u pogledu povrede odredaba jedne od direktiva mora biti takvo da postigne svrhu kojoj se teži, a svrha svih ovih direktiva je da osiguraju pravičnost postupka.
- Shodno tome, pravno sredstvo koje trebate tražiti je u kontekstu krivičnog postupka, koje pruža mogućnost određivanja određene radnje (npr. Policijsko ispitivanje sprovedeno kršenjem obaveza iz direktiva) kao neusaglašene sa pravom iz direktiva i preduzimanje mera kako bi se ispravila šteta koja je uticala na pravičnost postupka.

Pitanja pre prenosa

Koja pravna sredstva postoje, ako postoje za povredu prava na pravnu pomoć u vašoj jurisdikciji?

Da li ova pravna sredstva imaju uticaj na postavljanje osumnjičenog ili okrivljenog lica u položaj u kojem bi bilo da se njegova prava ne zanemaruju?

Da li smatrate da postoje konkretni problemi u vezi sa pravnim sredstvima za povredu prava na pravnu pomoć u vašoj jurisdikciji? Koji su ključni pokretači ovih problema?

Da li je u vašoj jurisdikciji potrebna zakonodavna reforma za osiguranje adekvatnog prenosa u vezi sa pravom na pravno sredstvo? Da li postoje druga nezakonodavna rešenja problema koja ste opazili u praksi?

¹¹⁹ Predmet C-64/16, *Associação Sindical ds Juizes Portugueses*, 27. februar 2018, [EU:C:2018:117](https://eur-lex.europa.eu/juris/ces/?uri=CELEX:62018C0064&id=1&cid=123456789).

¹²⁰ Ibid, stav 36.

¹²¹ FairTrials Priručnik „Primena prava EU u krivičnoj praksi”, 2015, str. 8-9, dostupno na <https://www.fairtrials.org/wp-content/uploads/Using-EU-law-A2L-FINAL1.pdf>.

¹²² FairTrials Priručnik „Mapa puta za praktičare; Direktiva o pravu na pristup advokatu”, 2016, dostupna na <https://www.fairtrials.org/wp-content/uploads/A2L-Toolkit-FINAL.pdf>.

Da li postoje pitanja koja se odnose na pravo na pravno sredstvo za kršenje prava na pravnu pomoć za koja smatrate da bi vredelo uputiti ih CJEU-u na razjašnjenje?

H. Pravna pomoć za ranjiva osumnjičena lica

i. Šta se navodi u direktivi

89. Član 9. Direktive zahteva da države članice uzmu u obzir konkretne potrebe ranjivih osumnjičenih, optuženih lica i traženih lica prilikom sprovođenja Direktive.

90. Osim toga, navodi se da se direktiva primenjuje na osumnjičena, okrivljena i tražena lica bez obzira na njihov pravni status, državljanstvo ili nacionalnost. Od država članica se stoga zahteva da poštuju i garantuju prava utvrđena u Direktivi bez diskriminacije zasnovane na rasi, boji, polu, seksualne orijentacije, jeziku, religiji, političkom ili drugom mišljenju, nacionalnosti, etničkom ili društvenom poreklu, imovini, invaliditetu ili rođenju.¹²³

ii. Međunarodni i regionalni standardi

91. Tokom prenosa Direktive, države članice moraju poštovati posebne potrebe ranjivih osumnjičenih lica prema pravu EU, Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i drugim relevantnim međunarodnim standardima, uključujući Načela i smernice UN-a, koji sadrže posebne odredbe za žene, decu i grupe sa posebnim potrebama.

92. U skladu sa Preporukom Evropske Komisije iz 2013. godine o proceduralnim merama zaštite ranjivih osumnjičenih lica 9 („**Preporuka o ranjivim osumnjičenim licima**“), države članice se podstiču da ojačaju proceduralna prava svih osumnjičenih ili optuženih lica koja nisu u mogućnosti da razumeju i delotvorno učestvuju u krivičnom postupku zbog starosti, njihovog mentalnog ili fizičkog stanja ili invaliditeta. Ovo ima posebnu važnost u pogledu prava na informisanje i prava na informacije o pravnoj pomoći, kao i prava na pristup advokatu.

93. U skladu sa Direktivom o pravu na pristup advokatu, osumnjičena i okrivljena lica se mogu odreći svog prava na advokata i u tom slučaju, kao što je prethodno navedeno, nemaju pravo na ostvarivanje koristi od prava na pravnu pomoć u skladu sa ovom direktivom. Međutim, u skladu sa Preporukom o ranjivim osumnjičenim licima, država članica ne sme da dozvoli ranjivom licu da se odrekne prava na advokata. Stoga, kada je ranjivo lice identifikovano, pravna pomoć se automatski dodeljuje u interesu pravde. Ovo je u skladu sa sudskom praksom ECtHR-a, koji je u predmetu *Biba protiv Grčke* utvrdio da složenost postupka, zajedno sa činjenicom da je podnosilac bio strani državljanin koji nije govorio grčki jezik ili poznavao grčki sudski sistem, znači da „interes pravde“ zahteva dodeljivanje pomoći podnosiocu.¹²⁴ Na samom kraju, u cilju procene validnosti odricanja od prava na advokata ranjivog osumnjičenog, isti nivo pažnje se mora primeniti kada su deca uključena u postupak.

¹²³Preambula 29.

¹²⁴[Biba protiv Grčke](#), br. 33170/96, 26. septembar 2000, stav 29.

94. Prilikom davanja informacija o pravnoj pomoći ranjivim licima ili prilikom obaveštavanja istih o odluci o pravnoj pomoći, mora se voditi računa o preporuci o ranjivim osumnjičenim licima koja zahteva da navedene informacije budu date i „odgovarajućem punoletnom licu“ i/ili „pravnom zastupniku“ koji je imenovan od strane ranjivog lica ili nadležnog organa da pomogne tom licu, koji takođe mora biti prisutan u policijskoj stanici i tokom ispitivanja.¹²⁵

Pitanja pre prenosa

U kojoj meri se Preporuka za ranjiva osumnjičena lica primenjuje u vašoj jurisdikciji?

Da li je u vašoj jurisdikciji potrebna zakonodavna reforma kako bi se osigurao adekvatan prenos Direktive u odnosu na ranjiva lica? Da li postoje druga nezakonodavna rešenja za probleme koje ste uočili u praksi?

Na koji način se ranjiva lica identifikuju u praksi i ko sprovodi taj proces?

Da li postoje pitanja koja se odnose na pravo na pravno sredstvo za kršenje prava na pravnu pomoć za koja smatrate da bi bilo korisno proslediti ih CJEU-u na razjašnjenje?

VI. PRIMENA DIREKTIVE PRE ROKA ZA NJENO PRENOŠENJE

95. Direktiva je stupila na snagu 14. novembra 2016. (dvadeset dana od dana objavljivanja u Službenom listu EU). Međutim, u vreme objavljivanja ovog Priručnika, rok za prenos u nacionalno pravo (25. maj 2019.) je još uvek daleko. Kao takva, Direktiva još uvek nije obavezujuća za države članice i primenjuje se kroz načela prava EU koji imaju direktan učinak u domaćim sudovima.

96. Međutim, u ovom odeljku objašnjavamo kako Direktiva može i dalje imati pravno dejstvo u nacionalnom kontekstu tokom perioda prenosa. U nastavku smo razmotrili određenu relevantnu sudsku praksu pre nego što smo naveli primere iz tri države članice u kojima su Mape puta za primenu direktiva korišćene u parnicama, a koje biste mogli da iskoristite za primenu direktive u vašem kontekstu.

A. Jurisprudencija CJEU-a

97. CJEU je potvrdio da Direktive nisu u potpunosti bez efekta pre roka za prenos iste. U predmetu *Kolpinguis*,¹²⁶ CJEU je potvrdio da obaveza usklađenog tumačenja može početi nakon usvajanja direktive i nije nužno uslovljena postizanjem roka prenosa. U predmetu *Wallonie*,¹²⁷ CJEU je upitan da li je država članica sprečena u usvajanju mera u suprotnosti sa direktivom tokom perioda predviđenog za njen prenos. CJEU je naveo:

¹²⁵Preporuka o ranjivim osumnjičenim licima, stavovi 8-10

¹²⁶Predmet 80/86 *Kolpinguis Nijmegen*, [ECLI:EU:C:1987:431](#).

¹²⁷Predmet C-129/96 *Inter-Environnement Wallonie ASBL protiv Région wallonne* ([ECLI:EU:C:1997:216](#)).

- Tokom perioda prenosa, država članica mora preduzeti neophodne mere u cilju osiguranja da će rezultati predviđeni direktivom biti postignuti na kraju tog perioda.
- Tokom tog perioda one se moraju uzdržavati od preduzimanja mera koje ozbiljno mogu ugroziti postizanje predviđenih rezultata.

98. Iste osnove su zatim primenjene u naknadnim predmetima u kojima je razvijeno načelo *Wallonie*-a, uključujući predmet *Adeneler*,¹²⁸ koji je pokrenuo pitanje uloge suda u tumačenju zakonodavstva pre roka za sprovođenje. CJEU je naveo:

- S obzirom da su svi organi država članica obavezni da osiguraju potpunu delotvornost odredbi prava Zajednice, obaveza uzdržavanja od preduzimanja mera koje potencijalno mogu ugroziti cilj direktive se takođe primenjuje na domaće sudove.
- Nakon datuma na koji je direktiva stupila na snagu, sudovi država članica se moraju uzdržavati, koliko je to moguće, od tumačenja domaćeg prava na način koji može ozbiljno ugroziti, nakon isteka perioda prenosa, postizanje cilja utvrđenog direktivom.

99. U predmetu *Mangold*,¹²⁹ CJEU je doneo presudu koja se smatra kontroverznom. CJEU je smatrao da kada direktiva daje detaljniji opis načela koje je već uspostavljeno u pravu EU (u predmetu *Mangold* je to bilo načelo zabrane diskriminacije na osnovu starosne dobi), onda se načelo prava EU mora prihvatiti bez obzira što je rok za prenos dotične direktive istekao. S obzirom da Direktiva pruža detaljne smernice za države članice o primeni osnovnih prava koja su već zaštićena članom 48. Povelje EU o osnovnim slobodama, može se primeniti sličan pristup.

B. Određene ideje za period pre roka za prenos direktive

100. Smatramo da će, realno gledano, postizanje pozitivnih rezultata na osnovu Direktive pre roka prenosa iste predstavljati izazov (isto važi i za direktive koje se u narednom periodu mogu usvojiti u skladu sa Mapom puta). U daljem tekstu predlažemo određene argumente, mada jasno naglašavamo da je postizanje istih daleko.

Argumenti zasnovani na doktrini Wallonie

→ Nacionalni organi, istražni i sudski, su vezani obavezama iz člana 4(3) TEU-a da „preduzimaju sve odgovarajuće mere, opšte ili posebne, kako bi osigurale ispunjavanje obaveza koje proizlaze iz Ugovora“, što obuhvata i Direktivu. Obaveze iz člana 288. za postizanje ciljeva te Direktive su već nastale na osnovu stupanja na snagu tih mera.

¹²⁸ Predmet C-212/04 *Adeneler* [ECLI:EU:C:2006:443](#).

¹²⁹ Predmet C-144/04 *Werner Mangold protiv Rüdiger Helm* [ECLI:EU:C:2005:709](#).

→ Moguće je da, pozivajući se na predmet *Kolpinguis*, obaveza nacionalnih sudova da tumače nacionalno pravo u skladu sa direktivom nastane pre roka prenosa direktive, tako da ako se nacionalno pravo može tumačiti i primeniti u skladu sa Direktivom to se i treba učiniti.

→ Još je jasnije utvrđena obaveza države članice da se uzdržava od preduzimanja, pre roka za prenos direktive, mera koje mogu ozbiljno ugroziti postizanje ciljeva potonje nakon roka (*Wallonie*). Ovo uključuje sudove, koji su obavezni da se u ovom periodu uzdržavaju od usvajanja tumačenja nacionalnog prava što bi značilo da rezultati ne bi bili postignuti nakon roka prenosa.

→ Iako se sudska praksa predmeta *Wallonie* očigledno odnosi na zakonodavne mere, možda bi se trebale izbeći mere konkretnije prirode (kao što su istražne radnje) u periodu pre roka za prenos Direktive ako su ozbiljno ugroženi ciljevi Direktive. Dakle, ako je potrebno izvršiti ispitivanje lica, to ispitivanje bi bilo u suprotnosti sa Direktivom ako bi se preuzela pozitivna radnja (npr. upotreba nezakonitih ovlašćenja u smislu prinude da se dobije priznanje u odnosu na pravo da lice ne inkriminiše samo sebe) za postizanje kompromisa u pogledu pravičnosti postupka, što bi bilo u suprotnosti sa ciljem Direktive o pravnoj pomoći.

Argumenti zasnovani na doktrini *Mangold*

→ Pravo na pretpostavku nevinosti dok se ne dokaže krivica predstavlja jedan od aspekata prava na pravično suđenje koje obično priznaju svi ustavi države članice i može se smatrati opštim načelom prava EU. Ovo potvrđuje Povelja, čiji članovi 47. i 48. štite pravo na pravično suđenje i prava odbrane. Činjenica da Direktiva daje određeni skup prava za sprovođenje drugog ne umanjuje postojanje norme samog primarnog zakona.

→ Prava iz Povelje/opšta načela su već uključena u okvir prava EU na osnovu Direktiva i, iako posebne mere za sprovođenje potonje još uvek nisu preduzete, pojedinci se mogu pozivati na Povelju/opšta načela, a nacionalno pravo koje je u suprotnosti sa njima se može ukinuti (ako je u suprotnosti sa Direktivom, svakako se mora promeniti u procesu sprovođenja).

CJEU reference?

→ Potražite reference CJEU-a, konkretno tražeći podatke o efektima sudske prakse predmeta *Wallonie* i *Mangoldu* kontekstu krivičnih predmeta, konkretno o efektu na stepen u kome „rezultat“ koji je u suprotnosti sa Direktivom treba shvatiti, uključujući osuđujuću presudu i izvršavanje kazne na osnovu radnji koje su sprovedene u suprotnosti sa Direktivom, iako su iste preduzete na osnovu mera primenjivih pre usvajanja zakonodavstva za primenu potonjih

Argumenti zasnovani na efektima *ECHR-a*

→ U zavisnosti od statusa ECHR-a u vašoj jurisdikciji, možete tvrditi da su nacionalni zakoni u suprotnosti sa ECHR-om. Direktiva jednostavno pojašnjava, kodifikuje i obaveze u pogledu mehanizama izvršavanja podvrgava pravu EU, koje svakako postoje u okviru ECHR-a, pa se stoga na te obaveze može pozvati kao na norme ECHR-a na način predviđen aranžmanima datim u nacionalnom ustavu. Na primer, ako nacionalno pravo uopšteno dozvoljava primenu neoborivih pravnih pretpostavki činjenica u pogledu određenih krivičnih dela, možete reći - kako je objašnjeno Direktivom - da standardi ECHR-a jasno utvrđuju da ove pravne pretpostavke moraju biti oborive; one se trebaju primeniti u pojedinačnim predmetima; organi uvek trebaju uspostaviti ravnotežu između značaja onoga što je u pitanju i prava na odbranu, tako da sudovi imaju u vidu posledice neusklađenosti sa Direktivom u skladu sa primenjenim ustavnim aranžmanima

VII. ZAKLJUČAK

101. Priručnik je namenjen da usmerava praktičare, organizacije civilnog društva i sve ostale aktere koji su uključeni i učestvuju u proces prenosa Direktive putem reforme zakonodavstva i domaćih parnica. Pruža pregled relevantnih odredbi Direktive i ispitivanje relevantnih međunarodnih standarda i sudske prakse ECtHR-a koja se treba koristiti za tumačenje Direktive tokom faze pre prenosa. Svrha je pružanje smernica o načinu korišćenja Direktive tokom perioda pre prenosa. Podstiče članove LEAP-a i njihove mreže da identifikuju probleme nacionalnog prava i prakse koje Direktiva može rešiti, u cilju pružanja okvira za razvoj strategija za informisanje reformi zakona i prakse u cilju prenosa i delotvorne primene Direktive.
102. Ovaj priručnik će biti prosleđen hiljadama advokata širom Evrope, a svi oni se pozivaju da urade sledeće:
- Kontaktirajte nas kako biste nas obavestili kako napreduje prenos Direktive u vašoj jurisdikciji.
 - Obavestite nas da li sudovi donose pozitivne odluke na osnovu primene direktiva. Ovo može biti korisno za ljude u drugim zemljama.
 - U slučaju nastanka pitanja tumačenja, razmislite o putu CJEU-a: pogledajte Priručnik o primeni EU prava, naš izveštaj iz 2014 o strateškim pristupima CJEU-a¹³⁰ 73 i našu online video obuku o preliminarnom postupku u krivičnoj praksi.¹³¹
 - Posetite našu veb stranicu www.fairtrials.org redovno radi ažuriranja o ključnim događajima koji se odnose na direktive i vesti o mogućnostima pohađanja obuke.
 - Obratite nam se u slučaju da ne postignete rešenje u okviru suda, jer mi možemo istražiti i druge opcije poput podnošenja žalbi Evropskoj komisiji.
 - Uključite se u podizanje pitanja u domaćem kontekstu: pogledajte naš rad „Razvojni put pokreta zaštite prava odbrane na nivou EU“ (eng: Towards an EU Defence Rights Movement)¹³² za konkretne ideje o članovima, parnicama, konferencijama itd.

¹³⁰FairTrials, Strateški pristupi parnicama pred CJEU-om o Mapama puta za primenu direktiva i EAW-a 2014, dostupno na <http://www.fairtrials.org/wp-content/uploads/140818-CJEU-meeting-report.pdf>.

¹³¹Dostupno na <http://www.fairtrials.org/fair-trials-defenders/legal-training/online-training/>.

¹³²LEAP, Strategije za delotvorno sprovođenje Mapa puta za primenu direktiva: Razvojni put pokreta zaštite prava odbrane na nivou EU, 2015, dostupno na <https://www.fairtrials.org/wp-content/uploads/5A-IMPLEMENTATION-MOVEMENT-PAPER.pdf>.